

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Η ανάδειξη του ανασκαφικού πλούτου της Αρχαίας Μεσσήνης διπλωματική εργασία

Ευχαριστίες

Ευχαριστούμε θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια Μαρία Καφρίτσα για την επιστημονική, πνευματική και ηθική υποστήριξη της καθ'όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας, τον καθηγητή Πέτρο Θεμέλη για τις χρήσιμες πληροφορίες και υλικό που μας παραχώρησε,

Τέλος δεν μπορούμε να μην ευχαριστήσουμε τους συγγενείς και φίλους για τη πολύτιμη βοήθεια και υποστήριξη.

Περιεχόμενα

4	Περίληψη
9	Ανάλυση Χαρτών
10	Ιστορικό Χρονολόγιο
16	Χρονολόγιο Ανασκαφών
22	Ρωμαϊκή Πόλη
24	Ανάλυση Αρχαιολογικού Χώρου και Μνημείων
33	Ευρήματα
36	Προβληματισμοί
37	Πρώτες σκέψεις
38	Ανάλυση Σχεδίου Συνολικής Πρότασης
42	Ανάλυση Σχεδίων του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου _Τοπογραφικό - Κατόψεις
46	Ανάλυση Σχεδίων του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου _Τομές
49	Ανάλυση Σχεδίων του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου _Σχέδια Αιθουσών
54	Τρισδιάστατες Απεικονίσεις του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου
57	Βιβλιογραφία

Περίληψη

Η διπλωματική αυτή εργασία αφορά τη μελέτη του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Μεσσήνης και καταλήγει στην πρόταση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου ανάδειξης εστιάζοντας στο σχεδιασμό ενός νέου αρχαιολογικού μουσείου. Η Αρχαία Μεσσήνη αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Ελλάδας και βρίσκεται στο ΝΔ τμήμα της Πελοποννήσου στο κέντρο του επαρχιακού οικιστικού δικτύου της Μεσσηνίας. Η Αρχαία Πόλη ιδρύθηκε το 369 π.Χ. από τον Επαμεινώνδα, σύμφωνα με το Ιπποδάμειο σύστημα και ήταν σημαντικό πολιτικό και πολιτιστικό κέντρο για πάνω από 8 αι., ενώ ήδη από τον 19αι. έχουν ξεκινήσει οι συστηματικές μελέτες και ανασκαφές στην περιοχή. Μελετήθηκε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο παρεμβάσεων με σκοπό την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών και την ενίσχυση τόσο του αρχαιολογικού χώρου όσο και των οικισμών. Αρχικά γίνεται επαναξιολόγηση των κινήσεων μέσα στα όρια της αρχαίας πόλης και δημιουργείται μια ενιαία διαδρομή που συνδέει τη νότια με την Αρκαδική πύλη. Πάνω σε αυτή τη χάραξη προτείνεται ένα νέο αρχαιολογικό μουσείο που χωροθετείται κοντά στο Μαυρομάτι καθώς από εκεί γίνεται η κύρια πρόσβαση σε αυτό και υπάρχουν και κάποιες υποδομές εξυπηρέτησης των αρχαιολόγων/εργαζόμενων, νέα είσοδος στον αρχαιολογικό χώρο που βρίσκεται πιο κοντά στο σημείο από όπου μπήκε και περιέγραψε την πόλη ο Πausanias, και ένα συνεδριακό κέντρο το οποίο βρίσκεται σε θέση κοντά στον οικισμό Αρσινόη. Το πράσινο γύρω από το χώρο πυκνώνεται ώστε να προβληθούν καλύτερα τα αρχαία μνημεία ενώ με πιο αραιή φύτευση σηματοδοτούνται οι κύριες διαδρομές και δημιουργούνται οπτικές φυγές προς τις βασικές πύλες της πόλης. Εστιάζοντας στο νέο αρχαιολογικό μουσείο, η παρέμβαση είναι διακριτική και ελάχιστα εμφανής από το εξωτερικό περιβάλλον, με το μεγαλύτερο μέρος της να είναι υπόσκαφο. Η πλατεία εισόδου βρίσκεται στο επίπεδο του φυσικού εδάφους και η διαδρομή προς την Αρκαδική Πύλη το διαπερνά εξωτερικά. Κάθε μία από τις ενότητες που σχεδιάστηκαν αναφέρεται σε ένα αρχιτεκτονικό συγκρότημα και μια συγκεκριμένη διαδικασία εργασιών. Ο κεντρικός διάδρομος, διαχωρίζει το χώρο σε δύο πτέρυγες: την έκθεση στη δεξιά πλευρά, με 4 αίθουσες μόνιμων εκθέσεων και μία αίθουσα περιοδικών εκθέσεων, και την αναψυχή/εκπαίδευση στην αριστερή. Το χαμηλότερο επίπεδο έχει πιο ιδιωτικό χαρακτήρα και αναφέρεται κυρίως στους εργαζόμενους. Εκεί βρίσκονται τα εργαστήρια παραλαβής και επεξεργασίας των ευρημάτων και εκτενείς αποθήκες.

Χάρτης Οικιστικής Ανάπτυξης και Υποδομών

Φυσικογεωγραφικά στοιχεία

- Κύρια Ποτάμια
- Λίμνες
- Ζώνη άνω των 500 μέτρων

Οδικό Δίκτυο

- Αυτοκινητόδρομος
- Κύριο Οδικό Δίκτυο
- Επαρχιακό Οδικό Δίκτυο

Οικιστικό Δίκτυο - Τάξη Πληθυσμιακού Μεγέθους

- 0-1.000 κατ.
- 1.000-2.000 κατ.
- 2.000-5.000 κατ.
- 5.000-10.000 κατ.
- άνω των 30.000 κατ.

Μεταφορική Υποδομή

- Αεροδρόμιο Εθνικής Σημασίας και Διαπεριφερειακής Εμβέλειας
- Κύριο Λιμάνι Διευρωπαϊκής Εμβέλειας
- Λιμάνι Εθνικής Σημασίας
- Σιδηροδρομικό δίκτυο σε λειτουργία
- Σιδηροδρομικό δίκτυο

0 20 50 70 100 χλμ

Χάρτης Οικιστικής Ανάπτυξης και Υποδομών

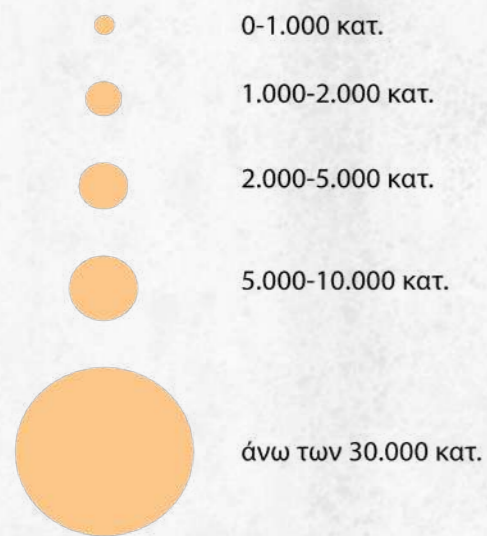
Φυσικογεωγραφικά στοιχεία

Κύρια Ποτάμια

Οδικό Δίκτυο

Αυτοκινητόδρομος
Κύριο Οδικό Δίκτυο
Επαρχιακό Οδικό Δίκτυο

Οικιστικό Δίκτυο - Τάξη Πληθυσμιακού Μεγέθους

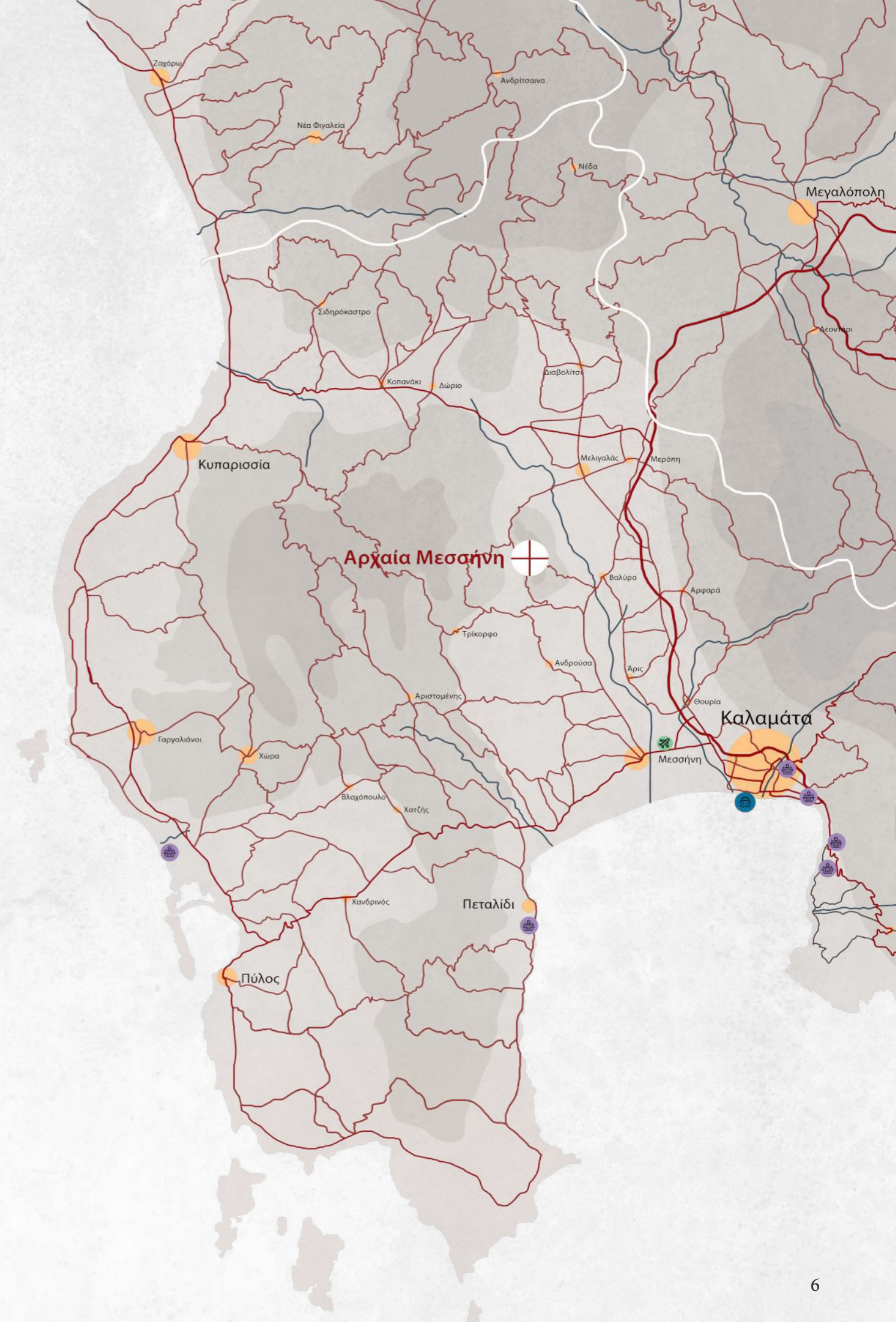

Μεταφορικές & Λοιπές Υποδομές

Αεροδρόμιο Εθνικής Σημασίας
Λιμάνι Εθνικής Σημασίας
Συνεδριακό κέντρο χωρητικότητας άνω των 60 συνεδρων

0 20 50 χλμ.

Χάρτης Κάλυψης Γης

- Σκληροφυλλική βλάστηση
- Μικτό δάσος
- Δάσος κωνοφόρων
- Άλλες καλλιέργειες
- Οπωροφόρα δέντρα
- Ελαιώνας
- Μόνιμα αρδευόμενη γη
- Ασυνεχής αστικός ιστός
- Συνεχής αστικός ιστός
- Βιομηχανικές και εμπορικές μονάδες
- Αεροδρόμιο
- Παραλίες και αμμόλοφοι
- Λιμνοθάλασσα
- Περιοχή με περιστασιακό χιόνι
- Ποτάμι
- Μη αρδευόμενες αρόσιμες εκτάσεις
- Κύριο οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο

Χάρτης Φυσικών και Πολιτιστικών Πόρων

Φυσικογεωγραφικά στοιχεία

- Κύρια Ποτάμια
- Όριο καταφυγίου άγριας ζωής
- Όριο περιοχής Natura

Οδικό Δίκτυο

- Αυτοκινητόδρομος
- Κύριο Οδικό Δίκτυο
- Επαρχιακό Οδικό Δίκτυο

- Αρχαιολογικός χώρος

- Κάστρο

- Ναός

Ανάλυση Χαρτών

Χάρτης Οικιστικής Ανάπτυξης και Υποδομών

Η Αρχαία Μεσσήνη αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους και εκτενέστερους αρχαιολογικούς χώρους της Ελλάδας και βρίσκεται σε επαρχιακή περιοχή στο νοτιοδυτικό τμήμα της Πελοποννήσου, συγκεκριμένα στην περιφερειακή ενότητα Μεσσηνίας, και απέχει μόλις 31χλμ από την Καλαμάτα και 237χλμ από την Αθήνα. Η κύρια σύνδεση με την περιοχή γίνεται οδικώς μέσω του εθνικού άξονα Κορίνθου-Τρίπολης-Καλαμάτας και οι βελτιώσεις του δικτύου τα τελευταία χρόνια έχουν ευνοήσει και τη σύνδεση της περιοχής με την Πάτρα και τη Δυτική Ελλάδα. Αξίζει να αναφερθεί πως τα τελευταία χρόνια η βελτίωση των υποδομών, το πλήθος πτήσεων εξωτερικού που δέχεται το αεροδρόμιο της Καλαμάτας, η βελτίωση των λιμενικών εγκαταστάσεων ώστε να δέχονται και μεγάλα κρουαζιερόπλοια (όπως τα λιμάνια στην Καλαμάτα και το Κατάκολο) και ο μεγάλος αριθμός τουριστικών κλινών, περίπου 9000, καθιστούν τη Μεσσηνία ως αναδυόμενο τουριστικά προορισμό με έντονη εισροή κόσμου καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου.

Χάρτης Οικιστικής Ανάπτυξης και Υποδομών τμήμα Νοτιοδυτικής Πελοποννήσου

Η Αρχαία Μεσσήνη βρίσκεται στο κέντρο του επαρχιακού οικιστικού δικτύου της Μεσσηνίας και περιβάλλεται από πλήθος συνεκτικών οικισμών με πληθυσμό μικρότερο των 1000 κατοίκων με εξαίρεση τις πλησιέστερες σε αυτή πόλεις Καλαμάτα με πληθυσμό περ. 70000 κατοίκους και Μεσσήνη με πληθυσμό περ. 6000 κατοίκους η οποία παρά την ονομασία της δεν έχει καμία σχέση με την αρχαία πόλη. Αντίστοιχες κοντινές κωμοπόλεις είναι η Πύλος οι Γαργαλιάνοι, η Κυπαρισσία και η Μεγαλόπολη. Η περιοχή δεν είναι γνωστή μόνο για παραθεριστικό τουρισμό αλλά φαίνεται ότι αναπτύσσονται και άλλες μορφές τουρισμού, όπως ο τουρισμός επαγγελματικού χαρακτήρα ή με αρχαιολογικό/αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Το γεγονός αυτό δικαιολογείται από την έντονη επισκεψιμότητα αρχαιολογικών χώρων όπως η αρχαία Μεσσήνη, που δέχεται περίπου 65.000 επισκέπτες το χρόνο, και το πλήθος συνεδριακών κέντρων/αιθουσών συνεδριάσεων που λειτουργούν στην ευρύτερη περιοχή της Μεσσηνίας.

Χάρτης Κάλυψης Γής

Στον επόμενο χάρτη σχετικά με την κάλυψη γης, διαπιστώνουμε ότι ποσοστό μεγαλύτερο του 50% της έκτασης της Μεσσηνίας καλύπτεται από καλλιεργήσιμες εκτάσεις, κυρίως ελαιώνες ή καλλιέργειες με άλλα οπωροφόρα δέντρα, και δάση, ενώ ξεχωρίζουν κάποιοι ορεινοί όγκοι με σημαντικό υψόμετρο καθώς και η προστατευόμενη περιοχή της λιμνοθάλασσας της Γιάλοβας . Σε ευρεία κλίμακα όπως αυτή που μελετήθηκε, δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερα φαινόμενα ασυνεχούς αστικού ιστού καθώς οι πόλεις και οι οικισμοί της περιοχής σχηματίζουν συνεκτικά οικιστικά σύνολα. Οι κυριότερες βιομηχανικές και εμπορικές μονάδες φαίνονται συγκεντρωμένες σε οριοθετημένες ζώνες στον εξωαστικό χώρο της Καλαμάτας και της Μεγαλόπολης (όπου εδρεύει και λειτουργεί έως σήμερα το εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας της ΔΕΗ). Η τουριστική δραστηριότητα είναι έντονη καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου σε όλες σχεδόν τις περιοχές της **Μεσσηνίας και εξυπηρετείται κυρίως** από το αεροδρόμιο της Καλαμάτας και το εθνικό οδικό δίκτυο. Η γενικότερη συνοχή στην ανάπτυξη διαφορετικών χρήσεων γης αποτρέπει τις έντονες συγκρούσεις και συμβάλλει στη διατήρηση της οικονομικής φυσιογνωμίας και του αγροτικού χαρακτήρα της περιοχής της Αρχαίας Μεσσήνης.

Χάρτης Φυσικών και Πολιτιστικών Πόρων

Στην ευρύτερη περιοχή της Μεσσηνίας υπάρχουν εκτενείς περιοχές Natura και καταφύγια άγριας ζωής, που σήμερα προστατεύονται από τα αντίστοιχα θεσμικά πλαίσια ενώ έχουν εντοπιστεί πλήθος αρχαιολογικών χώρων, αξιόλογων ιστορικών μνημείων και σημαντικών βυζαντινών ναών, Όλοι αυτοί οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι διαμορφώνουν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της περιοχής και η προστασία τους συμβάλλει στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και της ιστορικότητας που αποτυπώνεται χωρικά μέσα από τα αρχαιολογικά μνημεία που έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα. Χαρακτηριστικά αναφέρονται οι περιοχές Natura Γιάλοβας, Βοϊδοκοιλιάς και Ταυγέτου και τα καταφύγια άγριας ζωής στη λίμνη Ντιβάρι, στο όρος Λυκόδημο, Αγίου Ιωάννη και Αγίου Γεωργίου και Καλιγγά.

Ι
Σ
Τ
Ο
Ρ
Ι
Κ
Ο
Χ
Ρ
Ο
Ν
Ο
Λ
Ο
Γ
Ι
Ο

Ιστορικό Χρονολόγιο

Συνεχίζοντας την έρευνα, μελετήσαμε την ιστορία της Αρχαίας Μεσσηνίας από την αρχαιότητα έως σήμερα.

Κατά τη μυθολογία, ο Πολυκάονας, ο οποίος ήταν γιος του βασιλιά Λέλεγα της Λακωνίας, μαζί με τη σύζυγό του, η οποία ονομαζόταν Μεσσήνη αφού εγκατέλειψαν την πατρίδα τους Λακωνία, κατέλαβαν την περιοχή που βρίσκεται και σήμερα η Αρχαία Μεσσήνη και ίδρυσαν εκεί το Βασίλειο της Μεσσηνίας, πρώτος βασιλιάς του οποίου έγινε ο Πολυκάονας. Στα χρόνια της βασιλείας τους, τους επισκέφθηκε ο Καύκωνας, γιος του βασιλιά Λυκάωνα του Αρκάδιου, ο οποίος εισήγαγε στην περιοχή τη λατρεία των Μεγάλων Θεών. Σύμφωνα με ανθρωπολογικά ευρήματα που βρέθηκαν σε σπήλαια της δυτικής Μάνης η περιοχή της Μεσσηνίας φαίνεται να κατοικείται ήδη από το 26.000 π.Χ. Κατά τη μυκηναϊκή εποχή, 1600πΧ - 1100πΧ, προς το τέλος της 2ης χιλιετίας π.Χ. δημιουργήθηκαν δύο(2) νέα μεγάλα προδωρικά κράτη στη νότια Πελοπόννησο, των Ατρείδων στα ανατολικά και των Νηλεϊδών στα δυτικά. Βασιλιάδες του νεοσύστατου κράτους των Ατρείδων ήταν ο Μενέλαος, γνωστός ήρωας του τρωικού Πολέμου από τα έργα του Ομήρου, που διαφέντευε στην εύφορη κοιλάδα του Ευρώτα και του Έλους, και ο Αγαμέμνονας ήταν βασιλιάς στη χερσόνησο του Πάρνωνα και άλλων επτά κοντινών μεταξύ τους πόλεων στους δυτικούς πρόποδες του Ταϋγέτου. Το κράτος των Νηλεϊδών περιλάμβανε την περιοχή της δυτικής Μεσσηνίας και την Τριφυλλία, με όριο τον ποταμό Αλφειό και ήταν το δεύτερο σε έκταση και πληθυσμό κράτος της μυκηναϊκής Ελλάδας. Στη Μεσσήνη η οποία βρισκόταν ανάμεσα στην επικράτεια των Νηλεϊδών και των Ατρείδων, ανήκαν οι περιοχές του Παμίσου, της Θουρίας και των Φαρών. Από τη σχέση αυτή προέκυψε και το όνομα Μεσσήνη - η γη στη μέση-. Κατά τα μέσα του 12ου αι. π.Χ. Δωριείς εισβολείς κατέλαβαν τη Μεσσήνη με αρχηγό τους τον Κρεσφόντη.

Το 734πΧ ξεσπά ο πρώτος (Α΄) Μεσσηνιακός Πόλεμος με αφορμή τη δολοφονία του Σπαρτιάτη βασιλιά Τήλεκλου στο ιερό της Αρτέμιδος Λιμνάτιδος, στην κορυφή του όρους Ιθώμη, διότι οι Σπαρτιάτες προσπαθούσαν να αποκτήσουν τα εύφορα εδάφη ρωτικής Μεσσηνίας. Ο πόλεμος έληξε το 724πΧ με νίκη των Σπαρτιατών, με αποτέλεσμα οι εύποροι γαιοκτήμονες να εγκαταλείψουν τη γη τους και οι μικρότεροι καλλιεργητές να γίνουν είλωτες. Τα νότια παράλια, οι περιοχές της δυτικής Μεσσηνίας και η Πύλος κατάφεραν να κρατήσουν ουδέτερη στάση και να μην έρθουν σε ρήξη με τους Σπαρτιάτες. Στα τέλη του 7ου π.Χ. αι. Οι υποδουλωμένοι Μεσσηνιοί εξεγέρθηκαν με αρχηγό τους το στρατηγό Αριστομένη προκαλώντας το Β μεσσηνιακό πόλεμο. Το διάστημα 500-460 π.Χ. ακολούθησαν ο Γ΄ και ο Δ΄ μεσσηνιακός πόλεμος, οι οποίοι απέτυχαν και οι ηττημένοι Μεσσηνιοί αναζήτησαν άσυλο στην Ιθώμη ή διώχθηκαν προς τη Ναύπακτο. Στα τέλη του 7ου αι. π.Χ. οι υποδουλωμένοι στους Σπαρτιάτες Μεσσηνιοί εξεγείρονται προκαλώντας το δεύτερο (Β΄) Μεσσηνιακό Πόλεμο, ο οποίος διήρκησε αρκετά χρόνια με πρωταγωνιστή και αρχηγό των Μεσσηνίων το στρατηγό Αριστομένη και συμμάχους τους τους Αρκάδες και τους Αχαιούς των δυτικών παραλίων, των περιοχών Πύλου και Μεθώνης.

Η δεύτερη μεγάλη εξέγερση των ειλωτών προκάλεσε τον τρίτο (Γ΄) Μεσσηνιακό Πόλεμο τη δεκαετία 500πΧ - 490πΧ, ενώ ο τέταρτος Μεσσηνιακός Πόλεμος κατά τα έτη 464πΧ - 460πΧ ξεκίνησε ξανά με εξέγερση των Μεσσηνίων, η οποία απέτυχε και κατέληξε στην αναζήτηση ασύλου από τους ηττημένους στο Ιερό της Ιθώμης και το διωγμό των ανταρτών προς τη Ναύπακτο. Ύστερα από συνεχείς πολέμους και εκτοπισμούς, ο ταλαιπωρημένος λαός της Μεσσηνίας κατάφερε να ανακτήσει και πάλι την ανεξαρτησία του και ίδρυσε την αυτόνομη πόλη της Μεσσηνίας το 369πΧ με τη συνδρομή του Θηβαίου στρατηγού Επαμεινώνδα και των Αργείων συμμάχων του. Ο Επαμεινώνδας κάλεσε όσους μεσσηνιούς είχαν καταφύγει στη Σικελία και την κυρηναϊκή μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου το 404πΧ, να επιστρέψουν στον τόπο τους και να εγκατασταθούν στη νέα πρωτεύουσα της αυτόνομης πλέον Μεσσηνίας. Καταλληλότερη θέση για τη νέα πόλη κρίθηκαν οι πρόποδες του όρους Ιθώμη, με το ιερό του Δία Ιθωμάτα στην κορυφή της, η οποία αποτελούσε ισχυρό φυσικό οχυρό και ήταν ιστορικά και συναισθηματικά δεμένη με τα γεγονότα των Μεσσηνιακών Πολέμων. Η ανέγερση των τειχών της νέας πρωτεύουσας ξεκίνησε αμέσως μετά τις θυσίες σε τοπικούς θεούς και ήρωες των Μεσσηνίων και των συμμάχων τους υπό τους ήχους αυλών, όπως συνηθίζοταν να γίνεται σε κάθε νεοιδρυθείσα πόλη. Το 183πΧ η Μεσσήνη προσχωρεί στην Αχαιϊκή συμμαχία και αποτελεί σημαντικό μέλος της, ώσπου το 146πΧ η Πελοπόννησος κατακτάται από του Ρωμαίους και υποδουλώνεται στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η κυριαρχία των Ρωμαίων και η επιρροή του ρωμαϊκού πολιτισμού στις περιοχές που είχαν κατακτηθεί ήταν εμφανείς όπως συμβαίνει και με αρκετά οικοδομήματα και άλλα γλυπτά ευρήματα από το χώρο της Μεσσηνίας. Την πόλη επισκέφθηκε ο Πausανίας τα χρόνια 155-160μΧ, ο οποίος περιηγήθηκε και την περιέγραψε με τη μορφή και τη διάταξη που έχει και σήμερα.

Μεταξύ 365μΧ και 395μΧ, η πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και οι επιδρομές Γότθων εισβολέων σε συνδυασμό με ισχυρούς, καταστρεπτικούς σεισμούς που έλαβαν χώρα στην περιοχή επέφερε την ερήμωσή της, αφήνοντας κατά κάποιον τρόπο το έδαφος ελεύθερο για τη δημιουργία ενός πρωτοβυζαντινού οικισμού τον 5ο αι. μΧ το κέντρο του οποίου βρισκόταν στο χώρο ανατολικά του Ασκληπιείου και την Αγορά.

Μετά από πολυετείς ανασκαφικές εργασίες, η αρχαία Πόλη ζωντανεύει ξανά ως ένας από τους σημαντικότερους επισκέψιμους αρχαιολογικούς χώρους της νοτιοδυτικής Πελοποννήσου φιλοξενώντας επιπλέον πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εκδηλώσεις.

Μυθολογία

Ο Πολυκάονας, γιος του βασιλιά "Λέλεγα" της Λακωνίας, μαζί με τη σύζυγό του "Μεσσήνη" κατέλαβαν την περιοχή και ίδρυσαν εκεί το "Βασίλειο της Μεσσηνίας" και ο Πολυκάονας έγινε ο πρώτος βασιλιάς της. Ίδρυσαν, επίσης, την πόλη "Ανδανία", όπου και έχτισαν το ανάκτορό τους. Στα χρόνια της βασιλείας τους, τους επισκέφθηκε ο Καύκωνας, που εισήγαγε στον τόπο τη λατρεία των Μεγάλων Θεών.

Παλαιολιθική εποχή

(2.5 εκ.-10.000 π.Χ.)

26.000-9.000 π.Χ._ η περιοχή της Μεσσηνίας κατοικείται για πρώτη φορά. Ανθρωπολογικά ευρήματα παλαιολιθικής εποχής βρέθηκαν σε σπήλαια της δυτικής Μάνης.

Νεολιθική εποχή

(6.500-3.000 π.Χ.)

Πρωτοελλαδική εποχή

(3.000-2.000 π.Χ.)

Μεσοελλαδική εποχή

(2.000-1.600 π.Χ.)

Η ανθρώπινη παρουσία εξαπλώνεται στο μεσσηνιακό χώρο όπως μαρτυρούν ευρήματα από σπήλαια της δυτικής Μάνης μέχρι τη νεολιθική ακρόπολη της Μάλθης, το Πρωτοελλαδικό Μέγαρο που βρέθηκε στα Ακοβίτικα Καλαμάτας, το Μεσοελλαδικό κέντρο της Κουκουνάρας κοντά στην Πύλο.

Μυκηναϊκή εποχή

(1600-1100 π.Χ.)

τέλος 2ης χιλιετηρίδας π.Χ._ δύο μεγάλα προδωρικά κράτη στη Ν. Πελοπόννησο:
των Ατρείδων στα ανατολικά με
- το Μενέλαο βασιλιά στην εύφορη κοιλάδα του Ευρώτα και του Έλους
- τον Αγαμέμνονα βασιλιά στη χερσόνησο του Πάρνωνα και επτά κοντινές μεταξύ τους πόλεις στα δυτικά του Ταυγέτου
των Νηλειδών στα δυτικά που περιελάμβανε τη Δ. Μεσσηνία και την Τριφυλία(μέχρι τον Αλφειό) και ήταν το 2ο μεγαλύτερο σε πληθυσμό κι έκταση κράτος της μυκηναϊκής Ελλάδας
Στη Μεσσήνη, που βρισκόταν ανάμεσα στην επικράτεια των Νηλειδών και των Ατρείδων-εξ' ου και το όνομα- βρίσκονταν οι περιοχές Παμίσου, Θουρίας και Φαρών

1200 π.Χ.

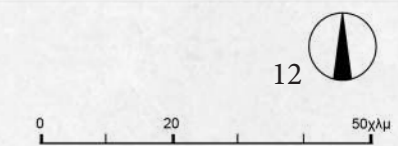
μέσα του 12ου αιώνα π.Χ._ δωριείς εισβολείς με αρχηγό τον Κρεσφόντη καταλαμβάνουν τη Μεσσήνη(όχι την Πύλο)
-άλλη ομάδα δωριέων εγκαταστάθηκε στη Σπάρτη, στα βόρεια της πεδιάδας του Ευρώτα

800 π.Χ.

μέσα του 8ου αιώνα π.Χ._ ξεκινά η επέκταση των δωριέων της Σπάρτης προς Αρκαδία και Αργολίδα

● ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ

700 π.Χ.

600 π.Χ.

502-449 π.Χ. Περσικοί πόλεμοι 500 π.Χ.

431-404 π.Χ. Πελοποννησιακός πόλεμος
 Δηλιακή συμμαχία εναντίον
 Πελοποννησιακής
 νίκη Σπάρτης 400 π.Χ.

371 π.Χ. Μάχη στα Λεύκτρα
 Σπαρτιάτες εναντίον Θηβαίων
 νίκη Θήβας και επέκταση της Θηβαϊκής
 Ηγεμονίας ως και τη Ν. Πελοπόννησο
 338 π.Χ. Μάχη της Χαιρώνειας
 Μακεδονικού βασιλείου εναντίον
 συνασπισμένων στρατευμάτων
 νίκη Μακεδόνων και καταστροφή
 Ηγεμονίας της Θήβας 300 π.Χ.

280 π.Χ. ίδρυση της Αχαϊκής Συμπολιτείας

200 π.Χ.

146 π.Χ. η Πελοπόννησος κατακτάται
 από τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία

100 π.Χ.

100 μ.Χ.

743-724 π.Χ. Α' Μεσσηνιακός πόλεμος
 αφορμή: δολοφονία σπαρτιάτη βασιλιά Τηλέκλου στο ιερό της Αρτέμιδος λιμνάτιδος
 αιτία: επιθυμία των Σπαρτιατών να αποκτήσουν τα εύφορα εδάφη της Μεσσηνίας
 αποτέλεσμα: νίκη των Σπαρτιατών-εύποροι γαιοκτήμονες εγκατέλειψαν την περιοχή,
 μικροί καλλιεργητές έγιναν είλωτες
 οι Ν. ακτές και η Δ. Μεσσηνία με την Πύλο δεν ήρθαν σε ρήξη με τους Σπαρτιάτες

τέλη του 7ου αιώνα π.Χ. Β' Μεσσηνιακός πόλεμος
 δεν ήταν πόλεμος, αλλά μια μεγάλη εξέγερση των υποδουλωμένων Μεσσηνίων που
 κράτησε πολλά χρόνια με πρωταγωνιστή τον Αριστομένη
 σύμμαχοι των επαναστατών οι Αρκάδες και οι Αχαιοί των δυτικών παραλίων (Πύλου-
 Μεθώνης).

500-490 π.Χ. Γ' Μεσσηνιακός πόλεμος
 η δεύτερη μεγάλη εξέγερση των ειλωτών

464-460 π.Χ. Δ' Μεσσηνιακός πόλεμος
 εξέγερση των Μεσσηνίων που απέτυχε και κατέληξε στην αναζήτηση ασύλου στο ιερό της
 Ιθώμης και το διωγμό των ανταρτών προς τη Ναύπακτο

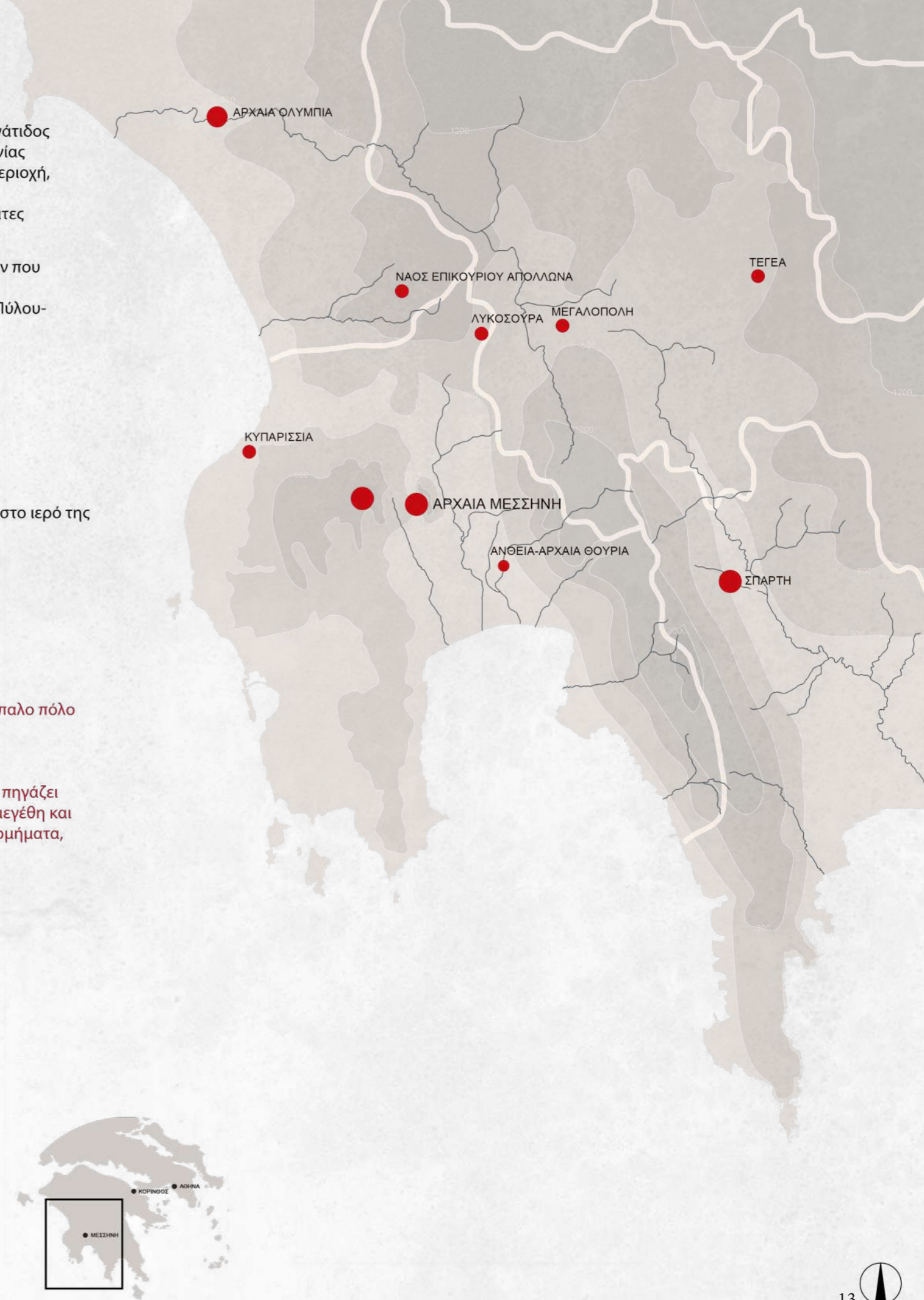
369 π.Χ. ίδρυση Μεσσήνης
 από το Θηβαίο στρατηγό Επαμεινώνδα και τους Αργείους συμμάχους
 σκοπός: μαζί με τη γειτονική νεοϊδρυθείσα Μεγαλόπολη να αποτελέσουν αντίπαλο πόλο
 στη Σπάρτη

Ιπποδάμειο σύστημα_η πόλη είναι οργανωμένη σύμφωνα με το σύστημα που πηγάζει
 από το ιδεώδες της δημοκρατίας με αποτέλεσμα όλοι οι πολίτες να έχουν ισομεγέθη και
 εξίσου κατάλληλα οικόπεδα, όπως και πρόσβαση στα δημόσια και ιερά οικοδομήματα,
 στους δημόσιους, δηλαδή, χώρους

214 π.Χ. ανέγερση Ασκληπιείου
 το πιο επιφανές οικοδόμημα και κέντρο της δημόσιας ζωής της πόλης

183-182 π.Χ. προσχώρηση στην Αχαϊκή Συμπολιτεία

155-160 μ.Χ. ο Πausanias επισκέπτεται την περιοχή

● ΚΛΑΣΙΚΟΙ/ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ

0 20 50χλμ

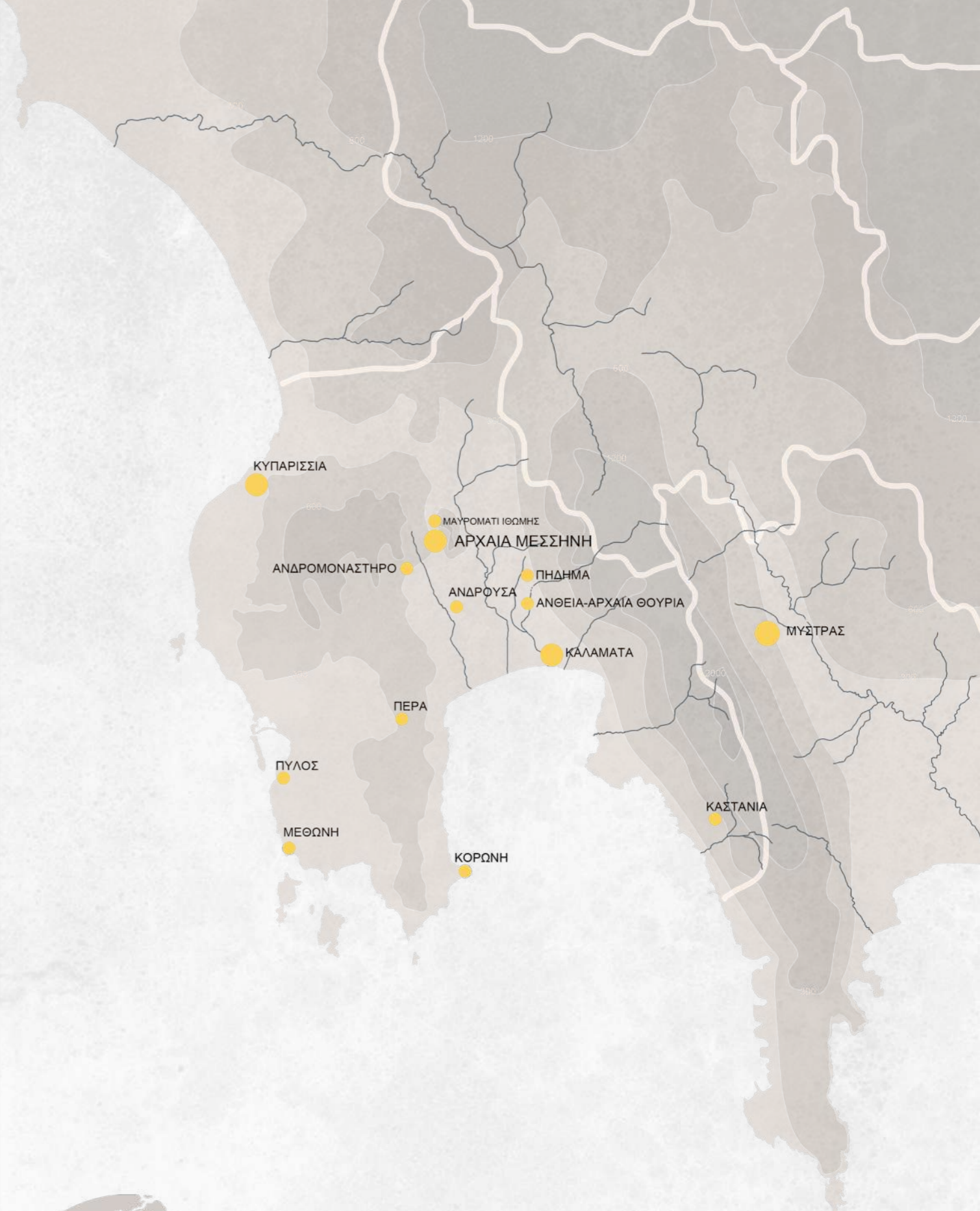
200 μ.Χ.

300 μ.Χ.

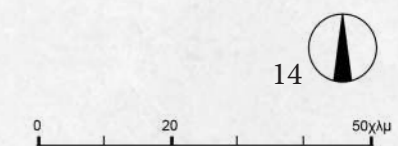
365-395 μ.Χ. καταστρεπτικός σεισμός σε συνδυασμό με την κατάρρευση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και επιδρομές Γόθων έχουν ως αποτέλεσμα την ερήμωση της περιοχής

400 μ.Χ.

από τον 5ο αιώνα μ.Χ. ίδρυση πρωτοβυζαντινού οικισμού με κέντρο του το χώρο ανατολικά του Ασκληπιείου και την αγορά

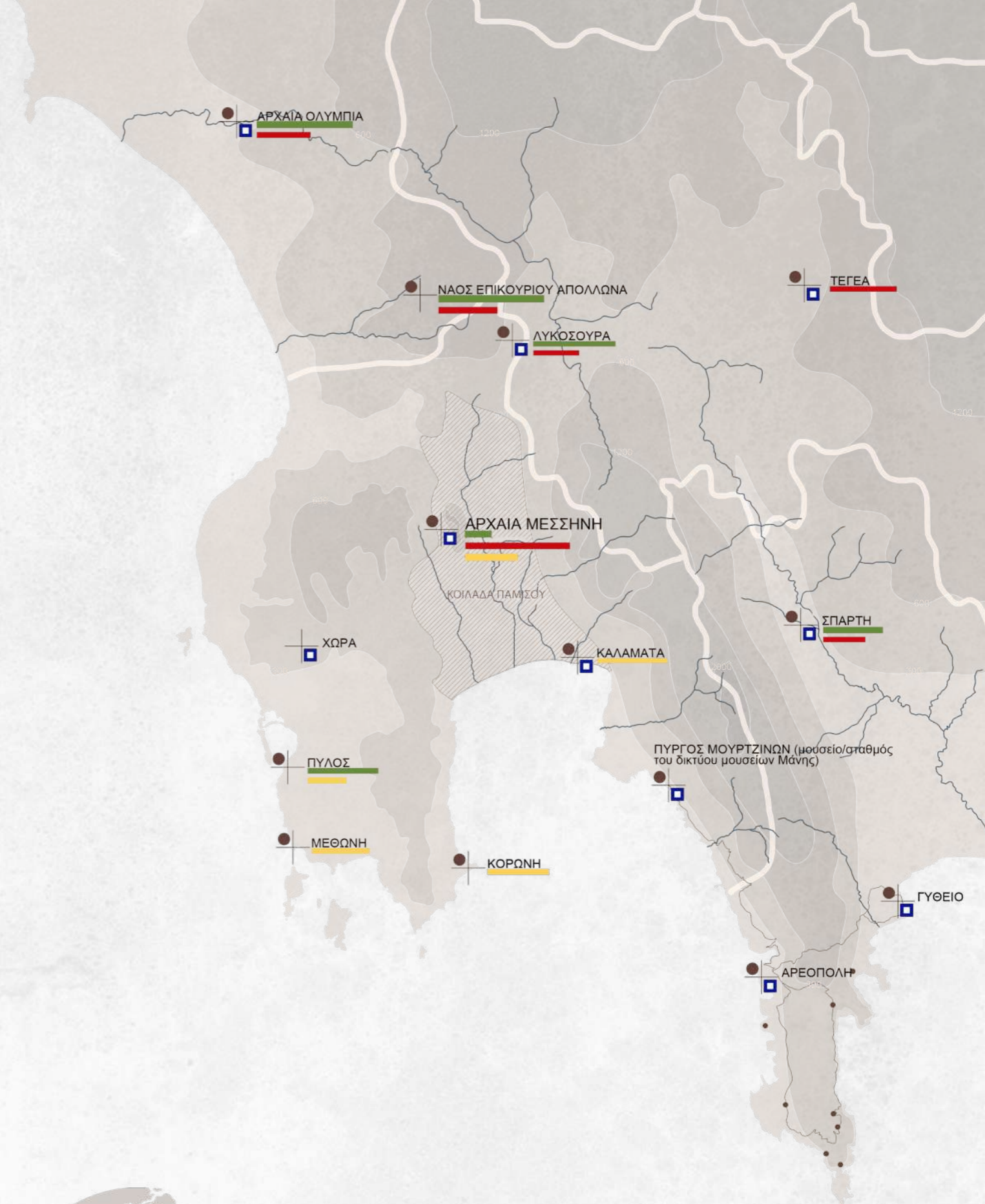

● ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ / ΜΕΣΣΑΙΩΝΙΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ

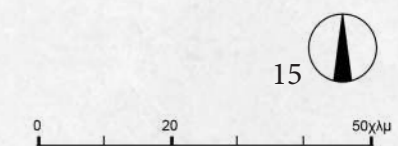

σήμερα

Μετά από πολυετείς ανασκαφικές εργασίες, η Αρχαία πόλη ζωντανεύει ξανά ως ένας από τους σημαντικότερους επισκέψιμους αρχαιολογικούς χώρους της Νοτιοδυτικής Πελοποννήσου, φιλοξενώντας, επιπλέον, πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εκδηλώσεις.

● ΕΠΙΣΚΕΨΙΜΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ □ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ

Χ
Ρ
Ο
Ν
Ο
Λ
Ο
Γ
Ι
Ο
Α
Ν
Α
Σ
Κ
Α
Φ
Ω
Ν

Χρονολόγιο Ανασκαφών

Ο κυριότερος περιηγητής της Μεσσήνης ήταν ο Πausanίας ο οποίος στο έργο του περιγράφει τόσο την πόλη όσο και τα οχυρωματικά της τείχη. Ο Pausanias, όπως προαναφέρθηκε, επισκέφθηκε τη Μεσσήνη μεταξύ 155 και 160μΧ όταν η πόλη είχε ήδη αρχίσει να παρακμάζει, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είχε παύσει να αποτελεί σπουδαίο και πολιτικό και καλλιτεχνικό κέντρο. Εντυπωσιασμένος ο περιηγητής άφησε μια εκτενή περιγραφή της πόλης στην κατάσταση που βρισκόταν εκείνη την εποχή. Η περιγραφή του Pausanias, αιώνες αργότερα κίνησε το ενδιαφέρον πολλών Ευρωπαίων περιηγητών και ερευνητών, με αποτέλεσμα έκτοτε να έχουν συνταχθεί αντίστοιχα οδοιπορικά που παρουσιάζουν τα πρώτα μνημεία της Αρχαίας Μεσσήνης που ανακαλύφθηκαν, ενώ οι πρώτες μελέτες για τα μνημεία ξεκίνησαν από το 19ο αι. Το 1828 η αρχαιολογική επιστημονική αποστολή του Μορέως υποκινημένη από τα πληθωρικά ερείπια της αρκαδικής και υπό την καθοδήγηση του αρχιτέκτονα Γκιγιώμ Αμπελ Μπλουέ ξεκινά την πρώτη συστηματική μελέτη της αρχαίας Πόλης.

Το 1801, ο Ιρλανδός ζωγράφος Edward Dodwell ξεκινά μια περιήγηση στην Ελλάδα που διήρκησε πέντε χρόνια και εντυπωσιάζεται από την περιοχή.

Το 1810 ο αρχαιολόγος Otto Magnus von Stackelberg επιλέγεται από μία ομάδα αρχαιολόγων για να σχεδιάσει τα τοπία για την αρχαιολογική τους δημοσίευση από τις έρευνες της Αφαιάς και της Φιγαλείας. Φιλοτεχνήθηκαν, έτσι, σειρές από πίνακες τοπίων της Ελλάδας, που αποπνέουν τη γοητεία της φαντασμαγορικής ελληνικής φύσης. Βρέθηκαν επίσης και κάποιες χαλκογραφίες του ίδιου από τη Μεσσήνη και την ευρύτερη περιοχή της Μεσσηνίας, με χαρακτηριστική την απεικόνιση της Αρκαδικής Πύλης. Την ίδια χρονιά επισκέφθηκε την πόλη και ο Carl Haller von Hallerstein, μέλος της ίδιας αρχαιολογικής ομάδας με τον Stackelberg, που σχεδίασε με μολύβι τις οχυρώσεις και τα τότε ορατά μνημεία της πόλης σε ένα σημειωματάριο το οποίο σώζεται και φυλάσσεται στην Εθνική και Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη του Στρασβούργου. Το 1811, ο Άγγλος λόγιος William Gell επιλέχθηκε από την Κοινωνία των Dilettanti για να εξερευνήσει την Ελλάδα.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1822, στο οδοιπορικό του Γάλλου διπλωμάτη François Charles Hugues Laurent Rouquerville παρουσιάζονται κάποια από τα πρώτα στοιχεία για τα σωζόμενα μέχρι εκείνη την εποχή μνημεία της Αρχαίας Μεσσήνης. Το 1830 ο Άγγλος συνταγματάρχης William Martin Leake μνημονεύει τη Μεσσήνη στο σύγγραμμά του με τίτλο “Travel in the Morea” με υλικό που συγκέντρωσε κατά την παραμονή του στην Ελλάδα από το 1804 μέχρι το 1810,) (Κατά τη δεκαετία 1833 - 1843, ο Γερμανός αρχαιολόγος Ludwig Ross, ο πρώτος καθηγητής αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, ασχολήθηκε συστηματικά και έδωσε στοιχεία για την τοπογραφία και την ιστορία της Μεσσήνης, ενώ δέκα(10) χρόνια αργότερα το 1854, ο Άγγλος λόγιος William Smith εξέδωσε το τελευταίο μιας σειράς κλασικών λεξικών με σημαντικές πληροφορίες που αφορούσαν επίσης στην τοπογραφία και ιστορία της Μεσσηνίας, αντίστοιχες με τις οποίες

υπήρχαν και στο σύγγραμμα του Γερμανού αρχαιολόγου Carl Bursian με τίτλο Geographie von Griechenland, 1872.

Προς το τέλος του 19ου αιώνα, Έλληνες λόγιοι συνέχισαν αυτό το έργο, με σημαντικότερους τον Αθανάσιο Πετρίδη που δημοσίευσε επιγραφές Παρνασσός 3 (1879) και 4 (1880) και τον Στέφανο Οικονομάκη που εξέδωσε το βιβλίο του με τίτλο “Τα σωζόμενα Ιθώμης, Μεσσήνης και των πέριξ” (Εν Καλαμαίς 1879). Το 1895, η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία ανέλαβε τις ανασκαφικές έρευνες και εργασίες στην Αρχαία Μεσσήνη με επικεφαλής τον Σάμιο αρχαιολόγο Θεμιστοκλή Σοφούλη. Οι έρευνες και οι ανασκαφές συνεχίστηκαν με τον ίδιο ζήλο και τον 20ο αιώνα, με τον καθηγητή Γεώργιο Οικονόμο να είναι επικεφαλής τα έτη 1909 και 1925, ενώ οι έρευνες τα επόμενα χρόνια συνεχίστηκαν από τον Σουηδό αρχαιολόγο Natan Valmin στη Μεσσηνία

Στα μέσα του 20ου αιώνα, από το 1957 έως το 1974, ο καθηγητής και Γραμματέας τότε της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας Αναστάσιος Ορλάνδος αναλαμβάνει τις ανασκαφές της Αρχαίας Μεσσήνης και συμβάλλει στην αποκάλυψη του μεγαλύτερου μέρους του οικοδομικού συγκροτήματος του Ασκληπιείου. Το 1979, εκδίδονται τα Μεσσηνιακά του Pausanias σε μετάφραση του ερευνητή Νίκου Παπαχατζή, ο οποίος συμπεριέλαβε πλούσια βιβλιογραφικά στοιχεία και σχόλια.

Το 1986, το Συμβούλιο της Αρχαιολογικής Εταιρείας, ύστερα από εισήγηση του Γενικού Γραμματέα Γεωργίου Μυλωνά, ανέθεσε τη διεύθυνση των ανασκαφών της Αρχαίας Μεσσήνης στον καθηγητή Πέτρο Θέμελη.

Μετά από περίπου 15 χρόνια ανασκαφικών ερευνών και εργασιών στερέωσης και αναστήλωσης των μνημείων και με τη συνδρομή από την Ευρωπαϊκή Ένωση και ιδιωτικούς φορείς με χρηματοδοτήσεις έχουν έρθει στο φως όσα δημόσια και ιερά οικοδομήματα της πόλης είχε περιγράψει αρχικά ο Pausanias.

Οι εργασίες αυτές συνεχίζονται με αμειώτους ρυθμούς μέχρι σήμερα και τείνουν να αποκαλύψουν ακόμα περισσότερα οικοδομήματα της αρχαίας πόλης, στην περίπτωση που έχουν διατηρηθεί θαμμένα.

1801

Ο Ιρλανδός ζωγράφος Edward Dodwell ξεκινά την πενταετή περιήγησή του στην Ελλάδα.

1810

Ο αρχαιολόγος Otto Magnus von Stackelberg επιλέγεται από μια ομάδα διεθνών αρχαιολόγων για να σχεδιάσει τα τοπία για την αρχαιολογική τους δημοσίευση. Μέλος της ομάδας ήταν και ο αρχαιολόγος Carl Haller von Hallerstein του οποίου η δουλειά φυλάσσεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη του Στρασβούργου.

1811

Ο Άγγλος λόγιος William Gell επιλέγεται από την Κοινωνία των Dilettanti για να εξερευνήσει την Ελλάδα.

1820-1822

Στο οδοιπορικό του Γάλλου διπλωμάτη F.C.H.L. Rouqueville παρουσιάζονται κάποια από τα πρώτα στοιχεία για τα σωζόμενα μνημεία της αρχαίας Μεσσήνης

1828-1833

Υποκινημένη από τα πληθωρικά ερείπια του οχυρωτικού περιβόλου και ιδίως της Αρκαδικής πύλης, η Γαλλική Επιστημονική Αποστολή του Μορέως, υπό τον αρχιτέκτονα Guillaume-Abel Blouet, ξεκινά την πρώτη συστηματική μελέτη της αρχαίας πόλης.

1830

Ο Άγγλος συνταγματάρχης William Martin Leake εκδίδει το σύγγραμμά με τίτλο "Travels in Morea", με υλικό που συγκέντρωσε κατά την παραμονή του στην Ελλάδα από το 1804 μέχρι το 1810.

1833-1843

Ο Γερμανός αρχαιολόγος Ludwig Ross, ο πρώτος καθηγητής αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, ασχολήθηκε συστηματικά με τη Μεσσηνία κι έδωσε τοπογραφικά και ιστορικά στοιχεία.

Τοπογραφικός χάρτης της αρχαίας Μεσσήνης_ G.A.Blouet

Η Αρκαδική πύλη της αρχαίας Μεσσήνης_Ο.Μ. Stackelberg

1854

Ο Άγγλος λόγιος William Smith εκδίδει το τελευταίο από μια σειρά κλασικών λεξικών, με πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με την τοπογραφία και την ιστορία της Μεσσηνίας.

1868-1872

Ο Γερμανός αρχαιολόγος Conrad Bursian εκδίδει το σύγγραμμά του σχετικά με την ελληνική γεωγραφία που παρείχε τοπογραφικά και ιστορικά στοιχεία για τη Μεσσηνία.

1879-1880

Στην έρευνα συμβάλουν Έλληνες τοπικοί λόγιοι όπως ο Αθανάσιος Πετρίδης, που δημοσιεύει επιγραφές, και ο Σταύρος Οικονομάκης με το σύγγραμμά του "Τα σωζόμενα Ιθώμης, Μεσσήνης και των πέριξ".

1895

Η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία αρχίζει ανασκαφικές έρευνες με τον αρχαιολόγο Θεμιστοκλή Σοφούλη.

1901-1925

Οι ανασκαφές συνεχίζονται από τον καθηγητή Γεώργιο Οικονόμο

1929-1930

Εκδίδεται το ιστορικό σύγγραμμά του Carl Roebuck "A history of Messenia from 369 to 146 B.C

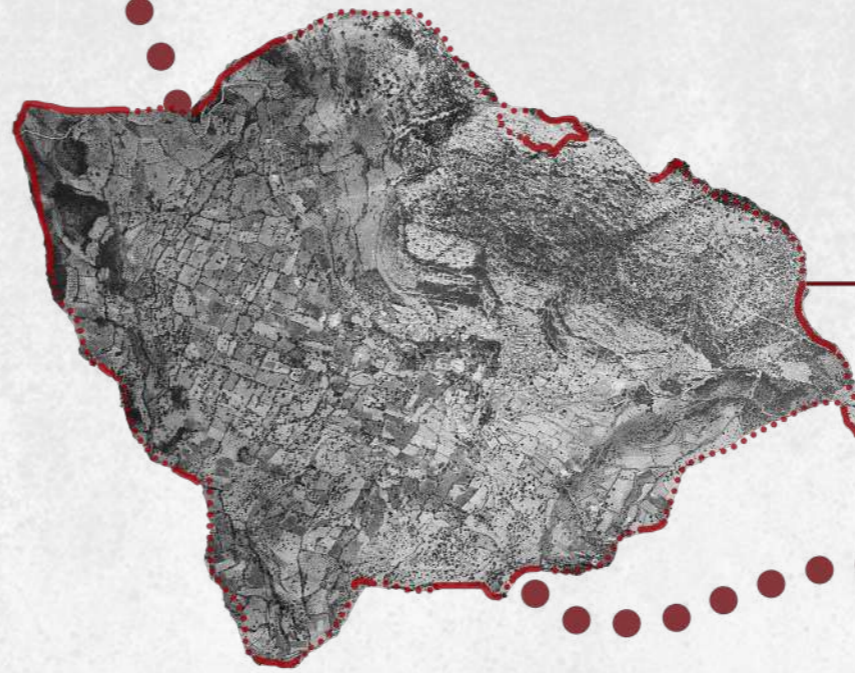
Η Αρκαδική πύλη και τα τείχη της αρχαίας Μεσσήνης_ E. Dodwell

Άποψη των τειχών της αρχαίας Μεσσήνης_ F. Rouquerville

1929

Ο Σουηδός αρχαιολόγος M. Natan Valmin διεξάγει πολυετείς έρευνες και ανασκαφές.

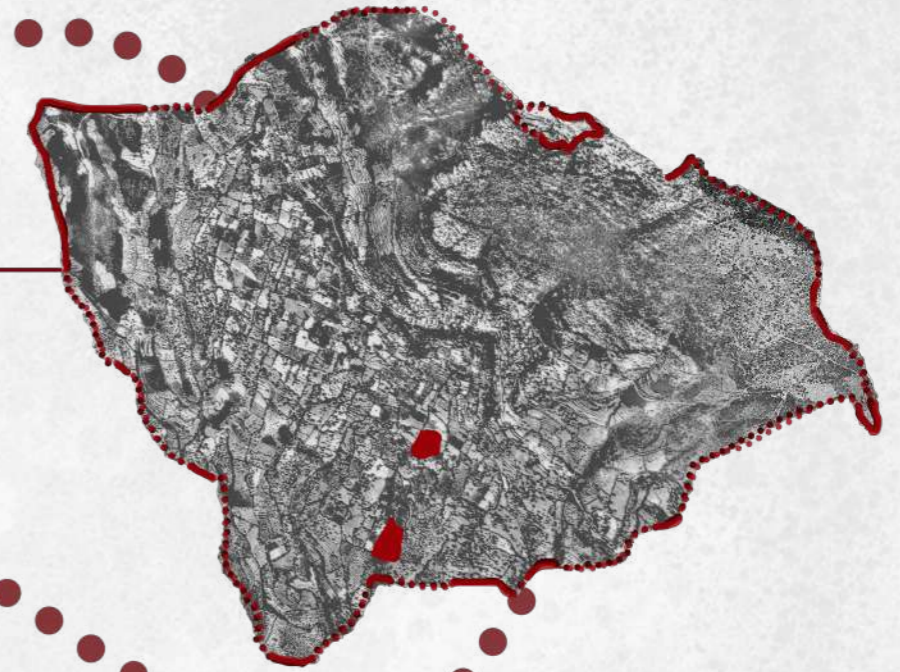

1945

1957

Ο καθηγητής και Γραμματέας της Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία Αναστάσιος Ορλάνδος αναλαμβάνει την ανασκαφική έρευνα.

1960

1986

Η διεύθυνση των ανασκαφών συνεχίζεται από τον καθηγητή Πέτρο Θέμελη.

1997

Αρχές 2000

Μετά από μια δεκαπενταετία εντατικού ανασκαφικού έργου και μελετών η πρώτη φάση του έργου του Κου Θέμελη ολοκληρώνεται. Στην επόμενη φάση οι εργασίες επικεντρώνονται σε αναστηλωτικό έργο και στην εφαρμογή των μελετών που συντάχθηκαν τα προηγούμενα χρόνια.

2018

Σήμερα

Οι ανασκαφικές έρευνες, με παράλληλες εργασίες στερέωσης και αναστήλωσης των μνημείων συνεχίζονται ως σήμερα, έχοντας φέρει στο φως όλα τα δημόσια και ιερά οικοδομήματα της πόλης που είδε και περιέγραψε ο Πausanias.

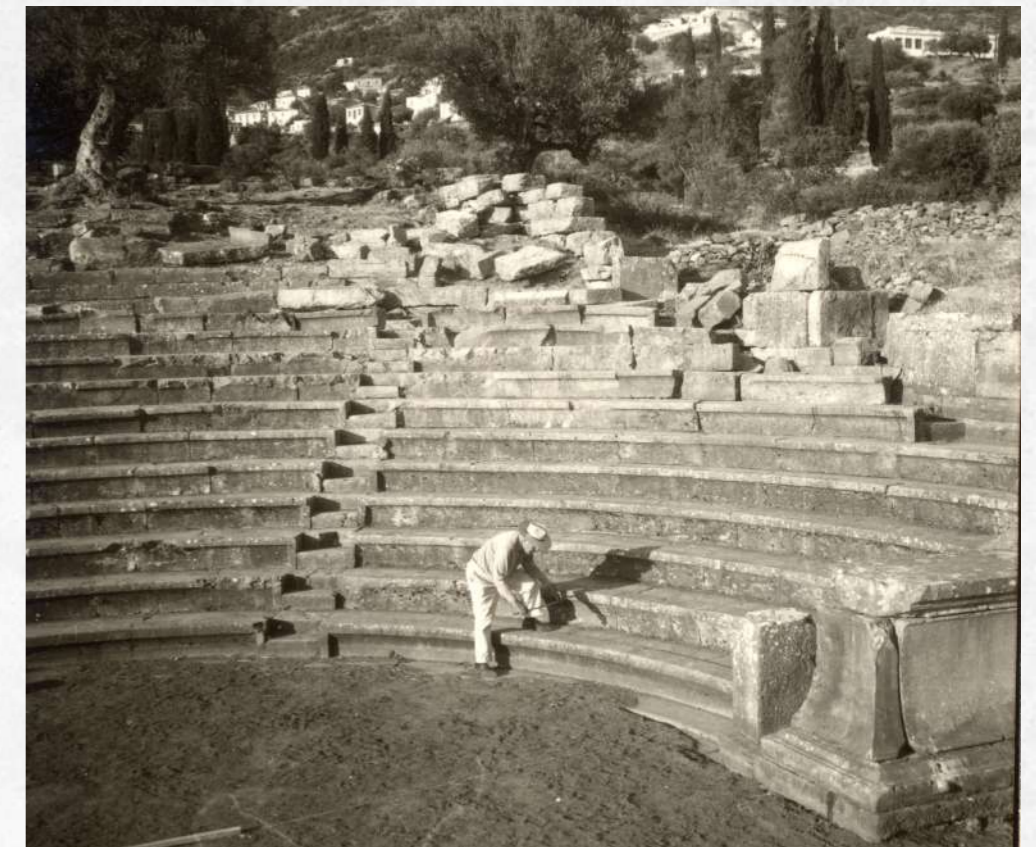
Εργασίες αναστήλωσης του Μουσουλίου των Σαιθιδών.

Ανασκαφείς, περίπου το 1970

Ο καθηγητής Πέτρος Θέμελης κατά την επίβλεψη των εργασιών αναστήλωσης.

Ο Αναστάσιος Ορλάνδος στο Εκκλησιαστήριο

Ρωμαϊκή Πόλη

Ο αρχαιολογικός χώρος σήμερα

Η Μεσσήνη κατά την ελληνιστική (369-146 π.Χ.) και ρωμαϊκή περίοδο (146π.Χ. - 330μ.Χ.) ήταν μία από τις ελλαδικές μεγαλύτερες πόλεις και το κέντρο της Αρχαίας Μεσσηνίας για διάστημα περίπου 700 χρόνων και αποτελεί ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον παράδειγμα διαδικασίας σχεδιασμού, εκτέλεσης και εξέλιξης μιας πόλης καθώς αυτή γεννάται υπό εξαιρετικά ασυνήθιστες συνθήκες και λειτουργεί ως ένας «προγραμματισμένος κενός χώρος», ήτοι μια προγραμματικά «τεχνητή» πόλη. Αποτελείται από ένα σύνολο κτισμάτων ενώ είναι διακριτοί ο φυσικός, ο ιστορικός και ο σύγχρονος χώρος της.

Ο περιηγητής μπήκε στην πόλη από τη Λακωνική πύλη, η οποία βρίσκεται στο ανατολικό άκρο των οχυρώσεων και εντυπωσιασμένος συνέχισε την πορεία του μέσα στην Πόλη διασχίζοντας αρχικά την περιοχή της Αγοράς. Κατευθυνόμενος προς το Νότο, περιγράφει το Ασκληπιείο, το οποίο κοσμούσαν αγάλματα του φημισμένου γλύπτη Δαμοφώντα, και στη συνέχεια το Στάδιο και το Γυμνάσιο, με τα οποία συνδέει και το Μαυσωλείο των Σαιθιδών. Επιστρέφοντας προς το βορρά, αναφέρει το Θέατρο, τα ιερά του Σαράπη και της Ίσιδας, την Κρήνη Κλεψύδρα και το ιερό του Δία Ιθωμάτα που ξεχώριζε στην κορυφή της Ιθώμης, εξέρχεται από την πόλη από την Αρκαδική Πύλη στο βόρειο άκρο της οχυρωμένης περιοχής και λίγο βορειότερα, περπατώντας μέσα στην μεσσηνιακή πεδιάδα συναντά τον ποταμό Βαλύρα, ή Μαυροζούμενα.

Ο φυσικός της χώρος είναι μία πεδινή έκταση περίπου 6000 στρεμμάτων που σχηματίζεται στους νότιους πρόποδες των ορών Ιθώμης και Εύας και διασχίζεται από το ποτάμι Μαυροζούμενα και άλλα μικρότερα ρεύματα. Το φυσικό περιβάλλον διατηρείται σχεδόν αναλλοίωτο και παρουσιάζει ενδιαφέρουσες εναλλαγές μεταξύ ορεινών και πεδινών τοπίων και οπτικές φυγές προς την κοιλάδα της Ιθώμης και τα γύρω βουνά. Ο αρχ. χώρος περιβάλλεται κυρίως από ελαιώνες ή άλλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Ο ιστορικός αφορά τον αρχαιολογικό χώρο που αποτελεί υποσύνολο του φυσικού και περιέχει πολλαπλά ευρήματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα χαρακτηριστικότερα στοιχεία του είναι το Ιπποδάμειο σύστημα, με βάση το οποίο σχεδιάστηκε, το περιμετρικό τείχος με πύργους οχύρωσης και πύλες εισόδου και εξόδου από την πόλη και τα μεγαλοπρεπή δημόσια κτίρια πολιτικού, κοινωνικού και λατρευτικού χαρακτήρα.

Ιπποδάμειο σύστημα

Ο σχεδιασμός της Αρχαίας Μεσσήνης βασίστηκε στο Ιπποδάμειο σύστημα με οικοδομικά τετράγωνα 40x100μ προσανατολισμένα βορειοανατολικά. Το Ιπποδάμειο σύστημα στηρίζεται στις αρχές της ισονομίας και της ισοπολιτείας, στις βασικές δηλαδή αρετές του δημοκρατικού πολιτεύματος, χαρακτηρίζεται από ακραίο και ακριβή γεωμετρισμό και προσαρμόζεται κάθε φορά στις ιδιαίτερες γεωμορφολογικές και κλιματολογικές συνθήκες και στο φυσικό περιβάλλον του τόπου όπου εφαρμόζεται και έγκειται στο κοινό δικαίωμα όλων των πολιτών σε ισομεγέθη οικόπεδα και στην πρόσβαση όλων στα δημόσια και ιερά οικοδομήματα και τους κοινόχρηστους χώρους της πόλης, οι οποίοι συνήθως ξεχωρίζουν με τις μνημειακές διαστάσεις και τον πλούσιο διάκοσμό τους.

Τα τείχη

Το μεγαλύτερο φυσικό οχυρό της Μεσσήνης αποτελούσε η Ιθώμη ενώ ο περίβολος του τείχους της Μεσσήνης κτίστηκε με λίθινα αγκωνάρια έως τις επάλξεις, με συνολικό μήκος 9,5χλμ.

Το τείχος της Μεσσήνης διατηρείται σήμερα κυρίως στη βόρεια και βορειοδυτική πλευρά του περιβόλου, σε επαφή με την Αρκαδική Πύλη, ενώ από τα σωζόμενα ίχνη του έχει προσδιοριστεί με ακρίβεια η πορεία που ακολουθεί. Στην κορυφή της Ιθώμης, η οποία ήταν επίσης οχυρωμένη, βρισκόταν η Ακρόπολη της Μεσσήνης και το Ιερό του Δία Ιθωμάτα στην ίδια θέση όπου σήμερα βρίσκεται η εγκαταλελειμμένη παλαιά μονή Βουλκάνου.

Το περιμετρικό τείχος της πόλης διέθετε πύλες εισόδου και εξόδου από την πόλη προς όλες τις κατευθύνσεις, με σημαντικότερες την Αρκαδική Πύλη στα δυτικά, την Λακωνική Πύλη στα ανατολικά και τη Νότια Πύλη.

Ο σύγχρονος χώρος της, που αναφέρεται στους νεότερους συνεκτικούς οικισμούς, με τους οποίους συνορεύει ο αρχαιολογικός χώρος, την Αρσινόη με πληθυσμό 160 κατοίκους (απογραφή 2011) και το Μαυρομάτι με 196 κατοίκους, το οποίο βρίσκεται εντός των τειχών, κτισμένο σχεδόν πάνω από την αρχαία πόλη και είναι ορατό από όλη σχεδόν την περιοχή του αρχαιολογικού χώρου, μαρτυρώντας την ανθρώπινη δραστηριότητα γύρω από αυτόν και ως ένα βαθμό αλλοιώνοντας το χαρακτήρα του. Η Αρσινόη δεν είναι ορατή από κανένα σημείο του αρχαιολογικού χώρου. Οι δύο οικισμοί συνδέονται μέσω της τοπικής οδού που τους διαπερνά ενώ η πρόσβαση στον αρχαιολογικό γίνεται μόνο από το Μαυρομάτι. Στο χάρτη φαίνεται και η θέση του σημερινού Μουσείου αρχαίας Μεσσήνης στο οποίο εκτίθενται κάποια από τα ευρήματα των ανασκαφών.

Η Αρχαία Πόλη

Μία από τις μεγαλύτερες ελλαδικές πόλεις και το κέντρο της Αρχαίας Μεσσηνίας

Ιδιαίτερο παράδειγμα σχεδιασμού και εξέλιξης

Προγραμματικά "τεχνητή" πόλη

Φυσικός χώρος

Η Ιθώμη ήταν το κυριότερο φυσικό οχυρό

Θέση: Νότιοι Πρόποδες Ιθώμης

Εναλλαγές ορεινού και πεδινού τοπίου - οπτικές φυγές

Ιστορικός χώρος

Αρχαιολογικός χώρος - υποσύνολο του φυσικού περιβάλλοντος

Πολλαπλά ευρήματα πολιτιστικής κληρονομιάς

Ιπποδάμειο σύστημα, περιμετρικό τείχος, μεγαλοπρεπή δημόσια και ιερά οικοδομήματα

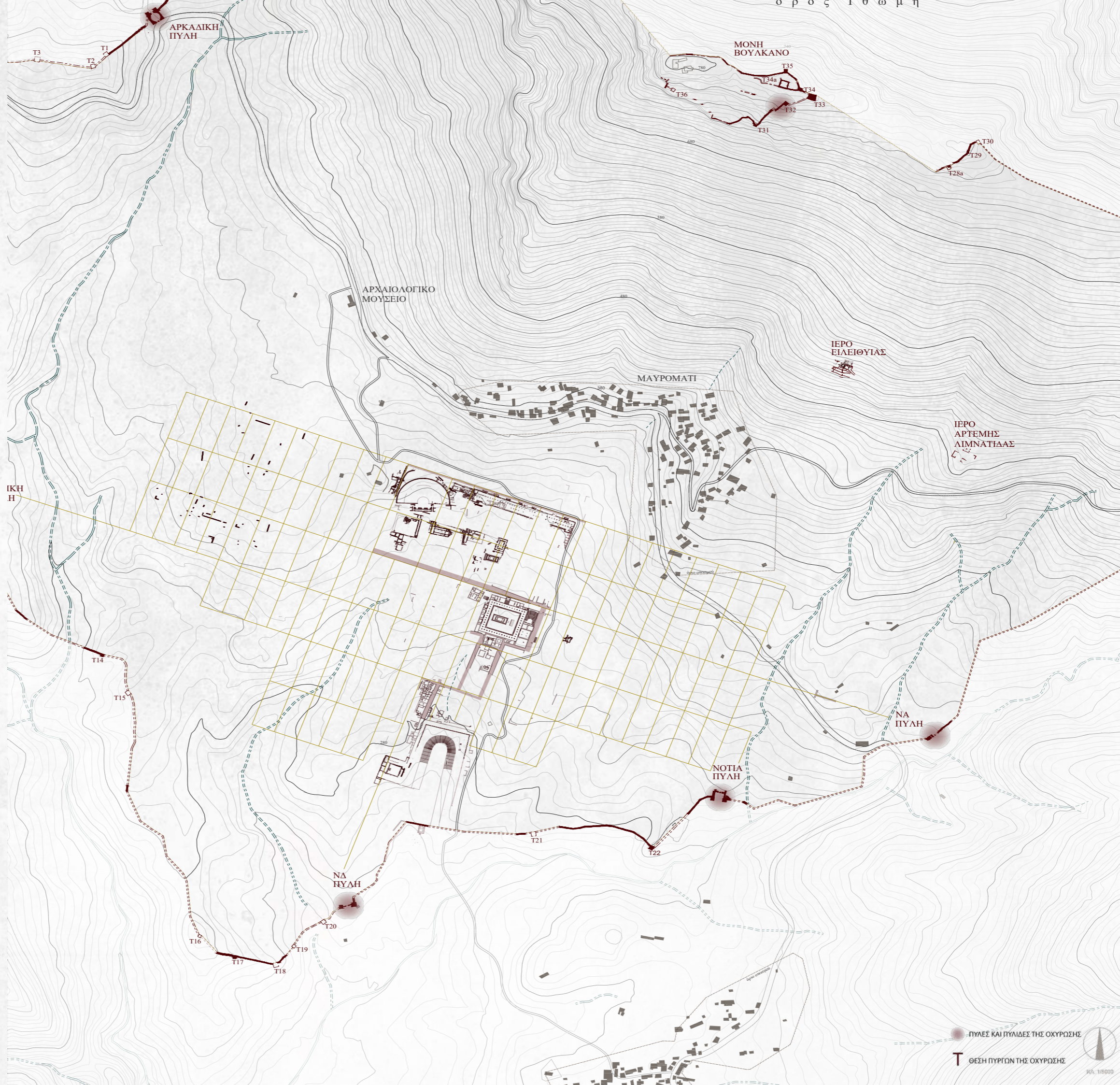
Σε πρώτη φάση οικοδομήθηκε το Θέατρο και η Αγορά και αργότερα το Ασκληπίειο και το Στάδιο που παρουσιάζουν μια απόκλιση από τον αρχικό ιστό.

Σύγχρονος χώρος

Νεότεροι οικισμοί: Μαυρομματι
Αρσινόη

Κύρια οδική σύνδεση

Εμφανής ανθρώπινη δραστηριότητα

Περιγραφή Αρχαιολογικού Χώρου και Μνημείων

Μέχρι σήμερα έχουν ανασκαφεί και αναστηλωθεί στο μέγιστο δυνατό βαθμό όλα τα δημόσια και ιερά οικοδομήματα της Αρχαίας Μεσσήνης και ξεχωρίζουν για τη μεγαλοπρέπεια, τις οικοδομικές λεπτομέρειες και τον πλούσιο διάκοσμό τους. Για την καλύτερη έρευνα και μελέτη του χώρου, λόγω του μεγάλου πλήθους μνημείων που έχουν έρθει στο φως της δημοσιότητας, ορίστηκαν 4(τέσσερεις) ενότητες μνημείων που σχετίζονται μεταξύ τους λειτουργικά και χωρικά, η περιοχή του Θεάτρου, η περιοχή της Αγοράς, η περιοχή του Ασκληπιείου και η περιοχή του Σταδίου.

Μπαίνοντας στην πόλη σήμερα το πρώτο μνημείο που συναντά ο επισκέπτης είναι το θέατρο. Από εκείνο το σημείο, λόγω της κατηφορικής κλίσης που παρουσιάζει το έδαφος, επιτρέπεται η θέαση ενός τμήματος της πόλης, της αγοράς και της Κρήνης Αρσινόης, και μέρος της σκηνής του θεάτρου. Η ανέγερση του θεάτρου, μαζί με αυτήν των παρακείμενων μνημείων της κρήνης Αρσινόης και της αγοράς, εντάσσεται στην πρώτη φάση οικοδόμησης της πόλης κατά τον 4ο αιώνα π.Χ., στην οποία ανήκουν και τα οχυρωματικά έργα. Το θέατρο, ως κύριος χώρος προβολής και εκδηλώσεων ψυχαγωγίας της πόλης χρησιμοποιείται και για μαζικές συγκεντρώσεις πολιτικού χαρακτήρα και αριθμεί 12.000 θέσεις, γεγονός το οποίο το καθιστά ως ένα από τα μεγαλύτερα σκηνικά οικοδομήματα της αρχαιότητας.

Σε ελάχιστη απόσταση από το θέατρο κι ανάμεσα σ' αυτό και στην αγορά, βρίσκεται η κρήνη Αρσινόη η οποία τροφοδοτείται με νερό από την πηγή Κλεψύδρα στο όρος Ιθώμη, η οποία αναβλύζει ακόμα και σήμερα στο χωριό Μαυρομάτι που βρίσκεται πάνω από τον αρχαιολογικό χώρο.

Η ανατολική πλευρά της στοάς της κρήνης αποτελεί συνέχεια του δυτικού άκρου της βόρειας στοάς της αγοράς, η οποία αποτελούσε και το κυρίαρχο πολιτικό και οικονομικό κέντρο της πόλης και στο σύνολο της συνιστούσε ένα δημόσιο εκθεσιακό χώρο με αγάλματα σημαντικών προσωπικοτήτων της πόλης.

Στο νότιο τμήμα, κεντρική θέση κατέχει ο δωρικός περίπτερος ναός της θεοποιημένης πρώτης βασίλισσας της χώρας Μεσσάνας (Μεσσήνης).

Συνεχίζοντας τη διαδρομή από την κύρια αρτηρία του ιστού της πόλης, συναντά κανείς το Ασκληπιείο, τον επιφανέστερο και ιερότερο χώρο της Αρχαίας Μεσσήνης. Βρίσκεται χαμηλότερα από τη νοτιά στοά της αγοράς και πρόκειται για ένα συγκρότημα επιβλητικών δημόσιων οικοδομημάτων που μαζί την αγορά συνιστούσε το κέντρο της δημόσιας ζωής. Ο Πausanias στις περιγραφές του παρουσιάζει το Ασκληπιείο ως μουσείο έργων τέχνης, κυρίως αγαλμάτων και όχι μόνο ως συνηθισμένο χώρο θεραπείας ασθενών. (Οι εξωτερικές διαστάσεις του μνημείου είναι 13,67x27,94μ. και είχε συνολικό ύψος 9 μ. περίπου, ενώ εδράζεται πάνω σε τρίβαθμη κρηπίδα. Το Ασκληπιείο, μαζί με το Στάδιο και το Γυμνάσιο,

ανήκουν στην δεύτερη φάση ανοικοδόμησης της πόλης κατά τον 3ο αιώνα π.Χ., περίοδος η οποία συνδέεται με μια δεύτερη ανανεωμένη αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των Μεσσηνίων που ανταποκρίνεται στο γενικότερο κλίμα πολιτικών ανακατατάξεων στην νότια Ελλάδα, κυρίως λόγω της ενεργούς συμμετοχής της Ρώμης στην νέα τάξη πραγμάτων και την τάση εκείνης της εποχής για κατάργηση της ολιγαρχικής διακυβέρνησης και τον εκδημοκρατισμό του πολιτεύματος. Για τους Μεσσηνίους, ο Ασκληπιός δεν λατρευόταν μόνο για τις θεραπευτικές του ιδιότητες αλλά κυρίως ως ο «εθνικός θεός» της αναγεννημένης Μεσσηνίας, ως γιος της Μεσσηνιας βασιλοπούλας Αρσινόης, όπως φημολογούνταν κατά τη μυθολογία.)

Ο περιηγητής Πausanias προχωρώντας νότια από το Ασκληπιείο προς το Γυμνάσιο και στο ίδιο επίπεδο με το Ασκληπιείο, αναφέρει πρώτα το Ιεροθύσιο, οικοδόμημα που στεγάζει αγάλματα των δώδεκα θεών, χάλκινο ανδριάντα του Επαμεινώνδα και «αρχαίους τρίποδες», τους οποίους ο Όμηρος ονομάζει «απύρους» (Pausanias 4.32.1). Το Ιεροθύσιο, όπως δηλώνει και η λέξη, πρέπει να είχε άμεση σχέση με τους ιεροθύτες, δηλαδή τους αιρετούς ετήσιους αξιωματούχους της πόλης, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για τον εορτασμό των Ιθωμαίων και άλλων θρησκευτικών πανηγύρεων και μνημονεύονται σε πολλές επιγραφές της Μεσσηνίας

Κατά την πορεία από το Ασκληπιείο προς τα νότια, και 36μ. Χαμηλότερα από το επίπεδο του συναντά κανείς το Στάδιο και το Γυμνάσιο, που ανήκουν στα πλέον διατηρημένα και εντυπωσιακά οικοδομικά συγκροτήματα της αρχαίας πόλης και ήταν, επίσης, σημαντικά κέντρα δημόσιας ζωής και χώρων εκθέσεων για αξιόλογα έργα τέχνης. Το βόρειο πεταλόσχημο τμήμα του Σταδίου εδράζεται σε φυσική κοιλότητα του εδάφους, «εκμεταλλεόμενο» το πρηνές για τους αναλημματικούς του τοίχους, περιλαμβάνει 19 κερκίδες με 18 σειρές εδωλίων, που διαχωρίζονται από κλιμακοστάσια και περιβάλλεται από δωρικές στοές. Το συγκρότημα του Σταδίου και του Γυμνασίου, όπως και αυτό του Ασκληπιείου, παρουσιάζει μια μικρή απόκλιση από τον αρχικό ιστό του Ιπποδάμειου συστήματος της πόλης, γεγονός που οφείλεται στην ανοικοδόμησή του σε δεύτερη φάση τον 3ο αι. π.Χ. σε σχέση με την ανοικοδόμηση των υπολοίπων οικοδομημάτων τον 4ο αι. π.Χ.

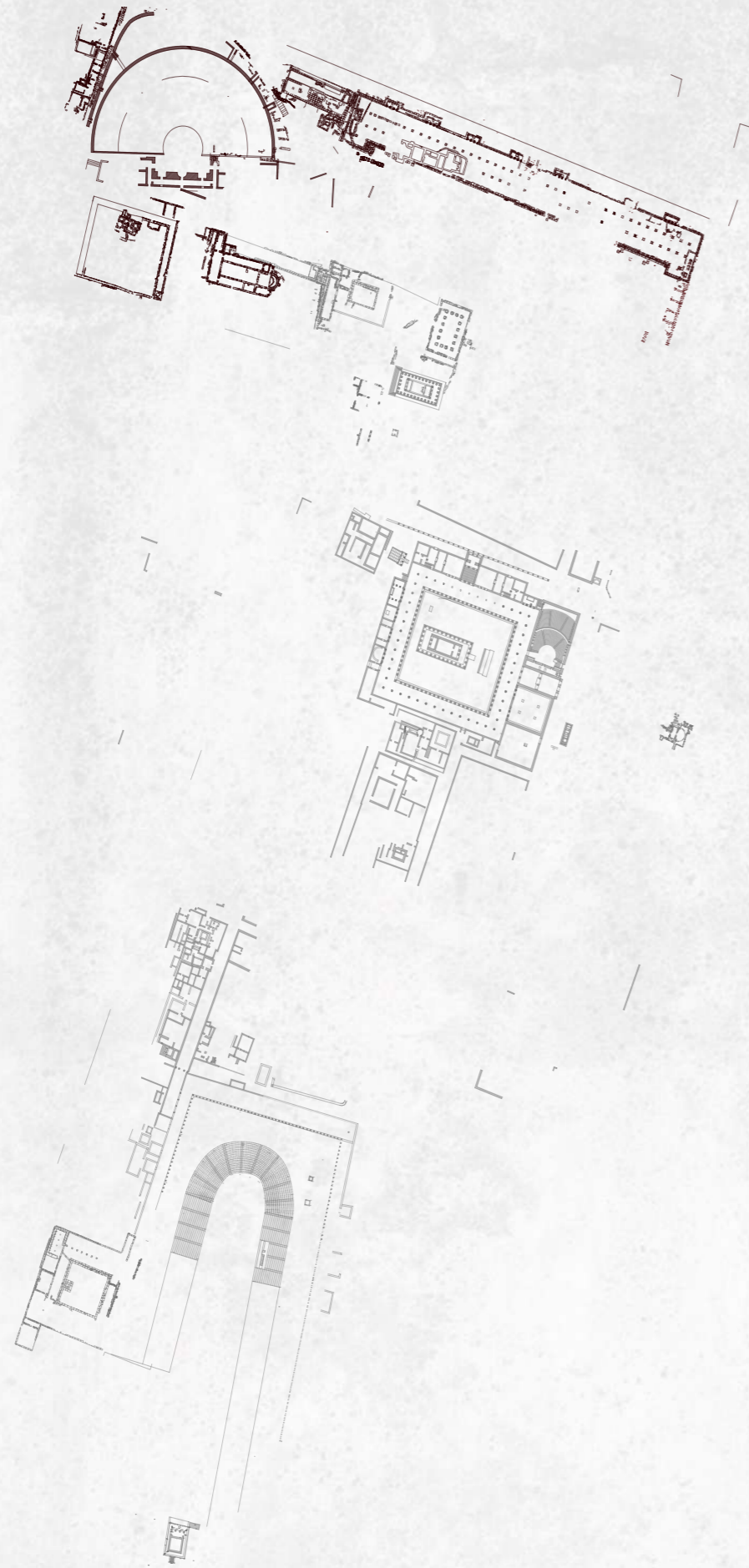
Στο νότιο άκρο του Σταδίου και ακριβώς εκτός του περιγράμματος των τειχών της αρχαίας πόλης βρίσκεται το Μουσουλείο των Σαιθιδών που αποτελεί το νοτιότερο άκρο της οχύρωσης της Αρχαίας Μεσσηνίας.

Η μοναδική πύλη της οχύρωσης της πόλης που σώζεται μέχρι σήμερα σχεδόν εξ ολοκλήρου είναι η Αρκαδική Πύλη η οποία είναι κυκλική εσωτερικά με διάμετρο 21μ. μέγεθος που την καθιστά αρκετά ευρύχωρη και φέρει δύο εισόδους, μία εξωτερική και μια διπλή εσωτερική που συνδεόταν με δρόμο προς την κατεύθυνση της αγοράς της πόλης. Δίπλα από την πύλη έχει βρεθεί συστάδα ταφικών μνημείων.

Αποψη του Αρχαιολογικού χώρου και της κοιλάδας

Ενότητα 1: Θέατρο και Αγορά

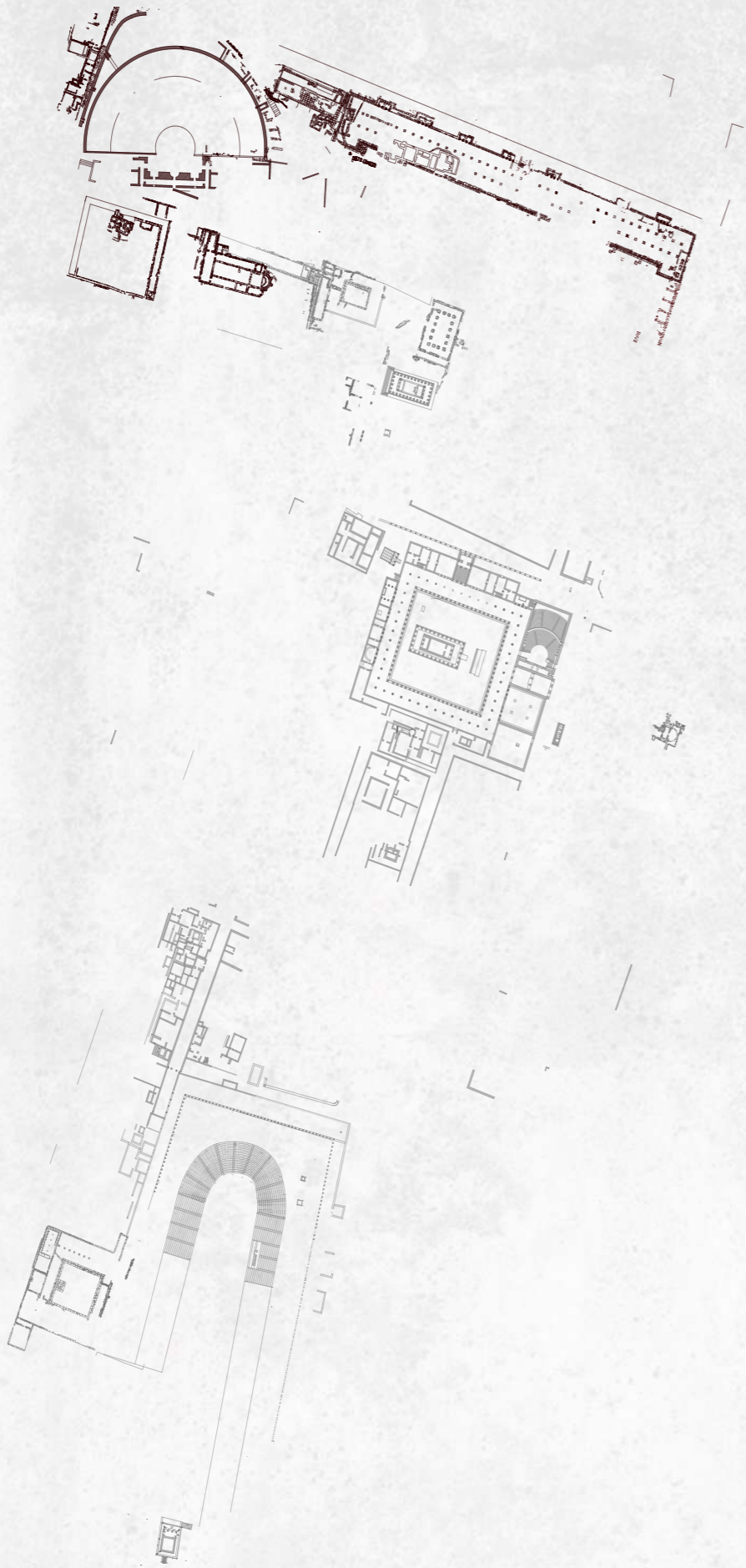

Το θέατρο_2002

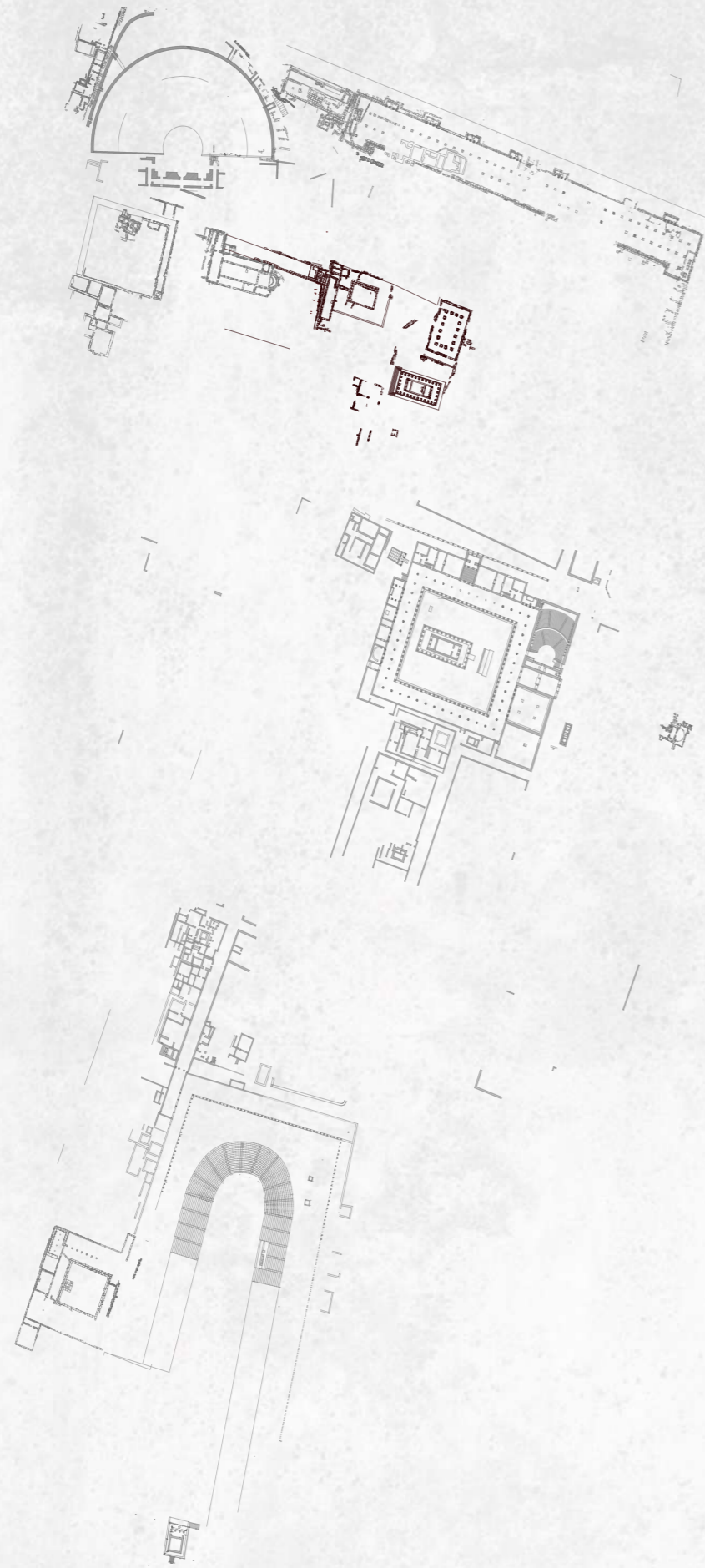
Το θέατρο_2018

Ενότητα 1: Θέατρο και Αγορά

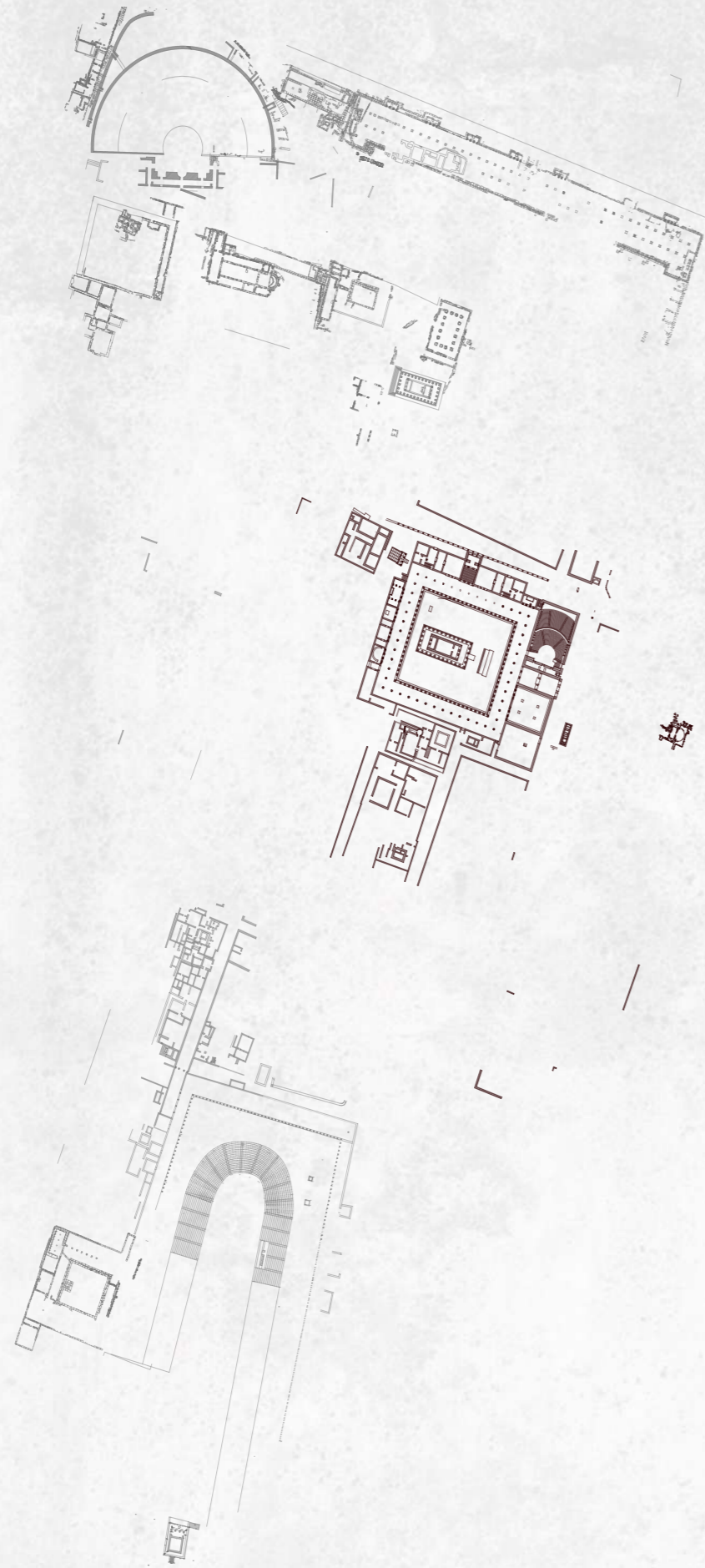
Η Κρήνη Αρσινόη και, στο βάθος, η Βόρεια Στοά της Αγοράς.

Ενότητα 2: Τα ιερά της Αγοράς

Μερική άποψη του χώρου της Αγοράς. Σε πρώτο πλάνο το Βουλευείο, στη συνέχεια το Κρεπωλείο, η παλαιοχριστιανική Βασιλική και στο βάθος το ιερό της Ίσιδας. Αριστερά βρίσκονται ο ναός της θεάς Μεσσάνας και το Πρυτανείο.

Ενότητα 3: Ασκληπιείο και Ρωμαϊκή Έπαυλη

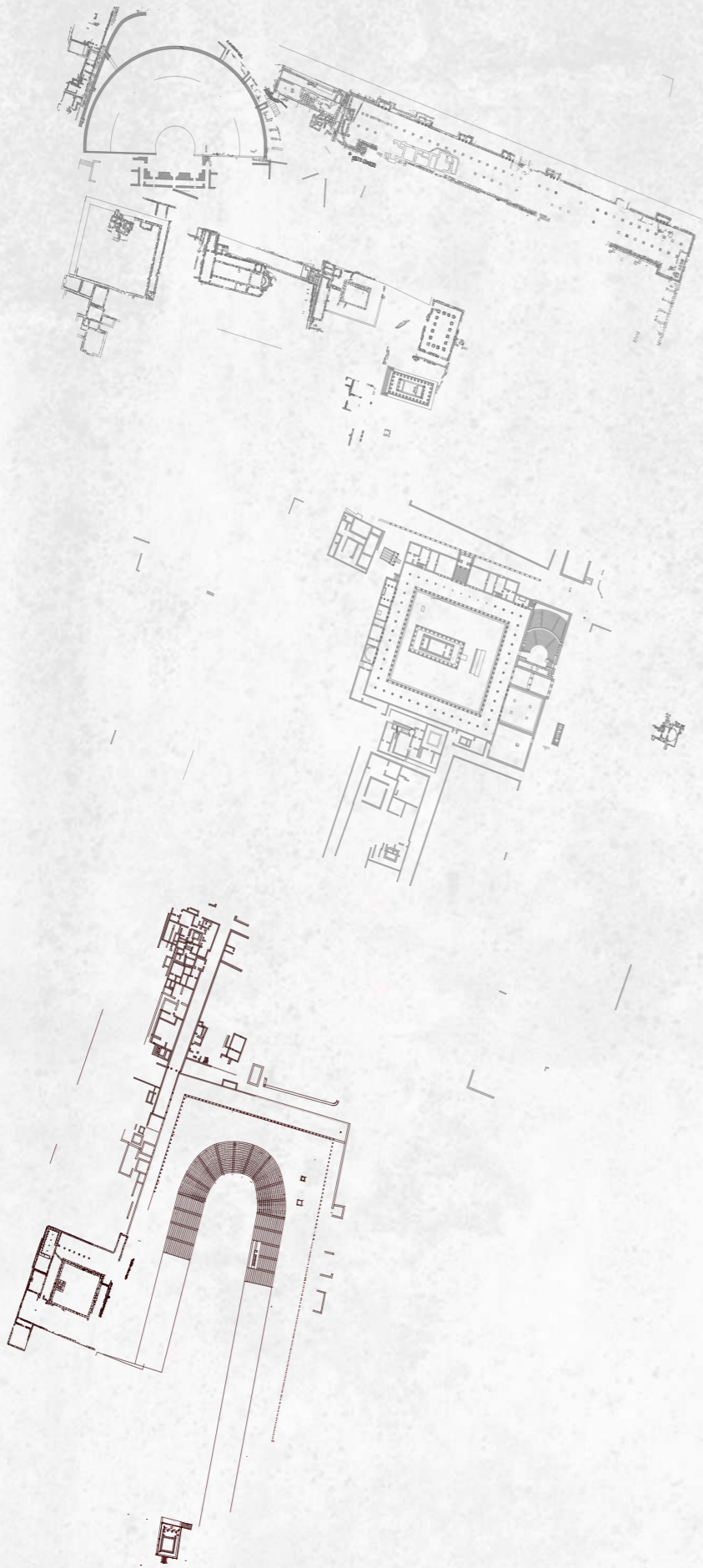

Το Ασκληπιείο_2002

Το Ασκληπιείο_2018

Ενότητα 4: Στάδιο και Μαυσωλείο Σαιθιδών

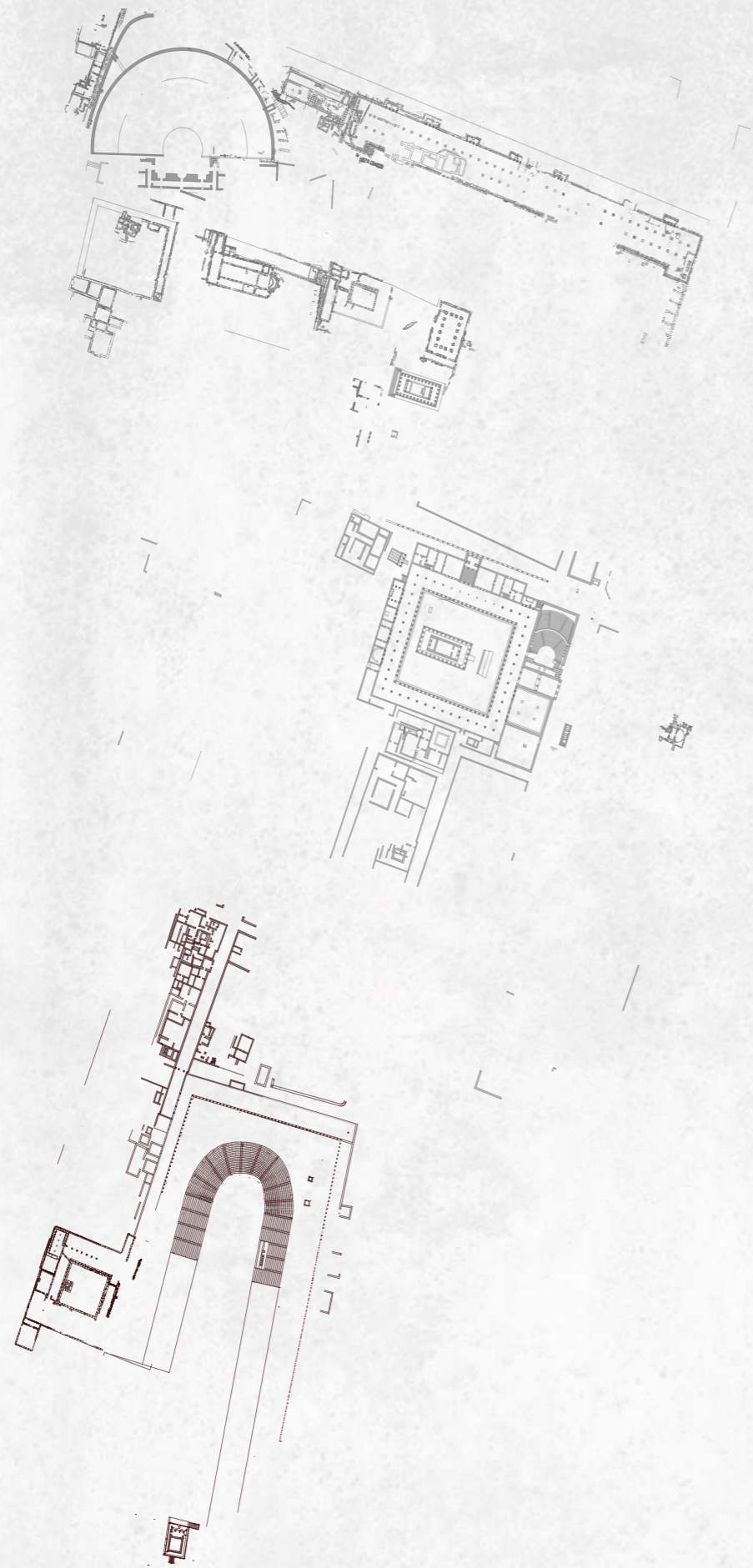

Το Στάδιο_2002

Το Στάδιο_2018

Ενότητα 4: Στάδιο και Μαυσωλείο Σαιθιδών

Ταφικό μνημείο και η είσοδος στο Στάδιο

Το Μαυσωλείο των Σαιθιδών

Η Αρκαδική Πύλη

Ευρήματα

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών, μαζί με τα αρχιτεκτονικά μέλη των οικοδομημάτων της πόλης βρέθηκαν και πάρα πολλά αξιόλογα γλυπτά, αντικείμενα καθημερινής χρήσης και επιγραφές με αναφορές σε σημαντικά γεγονότα της πόλης στην αρχαιότητα, διακοσμημένα κεραμικά και νομίσματα που δημιουργούν μια ολοκληρωμένη εικόνα για τη ζωή στην Αρχαία Μεσσήνη καθώς και τη μακρά ιστορία της περιοχής αλλά και το σημαντικό ρόλο που κατείχε η Αρχαία Μεσσήνη στον αρχαιοελληνικό κόσμο. Η Μεσσήνη ήταν, επιπλέον, γενέτειρα του γνωστότερου γλύπτη της ώριμης ελληνιστικής περιόδου στη Νότια Ελλάδα, του Δαμοφώντα.

Ο Δαμοφώντας επιδιδόταν στην κατασκευή αγαλμάτων που εικόνιζαν αποκλειστικά θεούς και ήρωες. Η ιδεαλιστική αντίληψη που είχε για την τέχνη της αγαλματοποιίας ήταν τελείως ξένη προς τις ρεαλιστικές απαιτήσεις της ανθρωποποιίας ή της ανδριαντοποιίας. Τα κλασικιστικά στοιχεία των θεϊκών και ηρωικών μορφών του υπαγορεύονταν κατά ένα βαθμό από τον παραδοσιακό συντηρητικό χαρακτήρα αυτής της κατηγορίας έργων. Δούλευε κυρίως σε μάρμαρο, αλλά και σε ξύλο και χαλκό. Ήταν εξέχουσα προσωπικότητα με οικονομική δύναμη και πολιτική επιρροή στην πόλη του τη Μεσσήνη. Η περίοδος ακμής του φαίνεται ότι μπορεί να τοποθετηθεί με σχετική ασφάλεια μεταξύ των ετών 210 και 180 και συμπίπτει με την περίοδο ακμής της γενέτειράς του. πριν αυτή εξαναγκαστεί να προσχωρήσει, μετά από παρέμβαση της Ρώμης, στην Αχαϊκή Συμπολιτεία και χάσει με αυτό τον τρόπο την ανεξαρτησία της ως ιδιαίτερου κράτους.

Χάρη στον Πausανία γνωρίζουμε 15 τουλάχιστον έργα του-5 από αυτά πολύμορφα συντάγματα- ανιδρυμένα σε ιερά τεσσάρων πόλεων της Πελοποννήσου. Οι ανασκαφικές έρευνες έφεραν στο φως κορμούς και θραύσματα από όλα τα έργα που ήταν ανιδρυμένα στο Ασκληπιείο της Μεσσήνης: από το δεκάμορφο σύνταγμα Απόλλωνα και Μουσών μέχρι τη Θήβα και τον Ηρακλή.

Από τα ανασκαφικά ευρήματα ένα μικρό μόνο μέρος εκτίθεται στο Μουσείο Αρχαίας Μεσσήνης. Στο αίθριο και στα υπόστεγα της αυλής του Μουσείου φυλάσσονται κάποια αρχιτεκτονικά μέλη των ανασκαφέντων μνημείων και αρκετά ενεπίγραφα βάθρα, ο χώρος όμως αυτός δεν είναι προσβάσιμος από τους επισκέπτες.

Ευρήματα

Γλυπτά ενότητας Θεάτρου

Γλυπτά ενότητας Ιερών

Γλυπτά Ασκληπιείου

Γλυπτά ρωμαϊκής έπαυλης

Γλυπτά ενότητας Γυμνασίου και Σταδίου

Μικρότερα ευρήματα

Κατά τη διάρκεια των χρόνων, οι αναστηλωτικές εργασίες υπό την επίβλεψη του καθηγητή Πέτρου Θέμελη έχουν φέρει την πόλη στην κατάσταση που φαίνεται στη προηγούμενη φωτογραφία. Το όραμά του, από όταν ανέλαβε τις ανασκαφές της Αρχαίας Μεσσήνης ήταν να στήσει στο μέγιστο δυνατό βαθμό την πόλη όπως ήταν στην αρχαιότητα και με βάση όσα αρχιτεκτονικά μέλη των οικοδομημάτων έχουν βρεθεί. Έτσι οι επισκέπτες μπορούν να αντιλαμβάνονται ακόμα καλύτερα την πόλη και να χρησιμοποιούν τα οικοδομήματα της, μέσω των πολιτιστικών και εκπαιδευτικών εκδηλώσεων που διοργανώνονται εκεί, με τον τρόπο που γινόταν και στην αρχαιότητα. Ιδανικά θα ήθελε και όλα τα γλυπτά ή μικρότερα ευρήματα να εκτίθενται στη θέση που ήταν αρχικά τοποθετημένα, γεγονός που δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί γιατί θα βρίσκονται εκτεθειμένα σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες και θα διαβρώνονται. Οπότε προκύπτει η ανάγκη για ένα μουσείο ή χώρο έκθεσης για αυτά τα έργα τέχνης. Το μουσείο που ήδη υπάρχει ενώ στεγάζει μερικά δεν είναι ικανό να καλύψει τον τεράστιο όγκο των ευρημάτων ύστερα από τόσα χρόνια ανασκαφών και δεν διαθέτει τις κατάλληλες εγκαταστάσεις ώστε να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των εργασιών που γίνονται στο χώρο και των εργαζομένων σε αυτόν. Ελλειπείς είναι και οι εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης των επισκεπτών τόσο στον αρχαιολογικό χώρο όσο και σε επίπεδο οικισμών. Παράλληλα παρατηρείται μια σύγχυση των διαδρομών που διαμορφώνουν την πορεία μέσα στον αρχαιολογικό ενώ η μοναδική πρόσβαση σε αυτόν γίνεται μόνο από το Μαυρομάτι, με αποτέλεσμα η Αρσινόη, αν και γειτονική, να είναι αποκομμένη από αυτό το σύστημα. Η πρόσβαση αυτή δυσκολεύει ακόμα περισσότερο από την απουσία οργανωμένων χώρων στάθμευσης, οπότε δεν ευνοείται η προσέγγιση αυτοκινήτων ή λεωφορείων. Εντός του αρχαιολογικού χώρου, τώρα, υπάρχουν μερικά υπόστεγα που λειτουργούν ως χώροι συλλογής και αποθήκευσης, τα οποία όμως δεν παρέχουν την απαιτούμενη προστασία στα ευρήματα ή στα εργαλεία/οχήματα των ανασκαφών.

Ανάλυση Σχεδίου Συνολικής Πρότασης

Με βάση τα ζητήματα που προαναφέρθηκαν, μελετήθηκε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο παρεμβάσεων με σκοπό την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών και την ενίσχυση τόσο του αρχαιολογικού χώρου όσο και των οικισμών. Αρχικά γίνεται επαναξιολόγηση των κινήσεων μέσα στα όρια της αρχαίας πόλης και δημιουργείται μια ενιαία διαδρομή που συνδέει τη νότια με την Αρκαδική πύλη και φαίνεται με κίτρινη γραμμή. Πάνω σε αυτόν τον κύριο πεζόδρομο ένα νέο αρχαιολογικό μουσείο που χωροθετείται πιο κοντά στον Μαυρομάτι καθώς από εκεί γίνεται η κύρια πρόσβαση σε αυτό και υπάρχουν και κάποιες υποδομές εξυπηρέτησης των αρχαιολόγων/εργαζόμενων, νέα είσοδος στον αρχαιολογικό χώρο που βρίσκεται πιο κοντά στο σημείο από όπου μπήκε και περιέγραψε την πόλη ο Πausanias, και ένα συνεδριακό κέντρο το οποίο λειτουργεί ανεξάρτητα από το αρχαιολογικό μουσείο και βρίσκεται σε θέση κοντά στην Αρσινόη ώστε να ενισχυθεί εξίσου με το Μαυρομάτι και αυτός ο οικισμός. Το πράσινο γύρω από το χώρο πυκνώνεται ώστε να προβληθούν καλύτερα τα αρχαία μνημεία ενώ με πιο αραιή φύτευση σημαδεύονται οι κύριες διαδρομές και δημιουργούνται οπτικές φυγές προς τις βασικές πύλες της πόλης. Παράλληλα με τις διαδρομές των πεζών επισκεπτών προτείνεται και ένα δίκτυο κίνησης των οχημάτων των αρχαιολόγων-με ροζ γραμμή.

Πιο συγκεκριμένα οι παρεμβάσεις αφορούν:

1. Το παλιό Μουσείο: Καταργείται η χρήση του κτιρίου ως μουσείο λόγω της ανεπάρκειας της έκτασης και των υποδομών του, και διατηρείται ώστε να μετατραπεί σε ξενώνες φιλοξενίας επαγγελματιών που εργάζονται περιστασιακά στον αρχαιολογικό χώρο ή σε περιόδους όπου γίνονται εργασίες ανασκαφών/αναστήλωσης/συντήρησης.
2. Δημιουργία Νέας Διαδρομής πρόσβασης προς τον αρχαιολογικό από το Μαυρομάτι: Χαράζεται μία καινούρια διαδρομή για την εξυπηρέτηση κυρίως των πεζών επισκεπτών από το χωριό Μαυρομάτι, ώστε να ενισχυθεί η σύνδεση των δύο χωρικών συνόλων, να διευκολυνθεί η πρόσβαση προς το νέο μουσείο και να μειωθεί η απόστασή που πρέπει να διανύσουν οι επισκέπτες μέχρι να φτάσουν σε αυτό.
3. Το άλσος: Πυκνώνεται με ψηλότερα δέντρα η βλάστηση που υπάρχει στην πλαγιά ανάμεσα στο χωριό Μαυρομάτι και τον αρχαιολογικό χώρο και δημιουργούνται καινούρια αλυσίδα όπου υπάρχουν κενά ώστε να απομονωθεί στο μέγιστο βαθμό και με φυσικό τρόπο ο σύγχρονος οικισμός από την αρχαία πόλη και να μην είναι τόσο εμφανείς οι σύγχρονες ανθρωπογενείς παρεμβάσεις. Ωστόσο διατηρούνται κάποια σημεία θέασης προς τα αρχαία μνημεία από το Μαυρομάτι, καθώς η θέση του προσφέρει πανοραμική θέα προς την κοιλάδα της Ιθώμης.

4. Νέο αρχαιολογικό μουσείο: Σχεδιάζεται νέο μουσείο σύμφωνα με τις σύγχρονες προδιαγραφές, ικανό να εξυπηρετήσει τις ανάγκες μιας ολοκληρωμένης έκθεσης αρχαιολογικών ευρημάτων, να καλύψει τις ανάγκες των επισκεπτών για επιμόρφωση και ψυχαγωγία και να ανταποκριθεί στη διαδικασία ανασκαφής-αποκατάστασης-συντήρησης-αποθήκευσης των ευρημάτων.

5. Νέος χώρος στάθμευσης: Προτείνεται νέα θέση για το χώρο στάθμευσης ανάμεσα στο βόρειο όριο του αρχαιολογικού χώρου και του άλσους που δημιουργεί ένα φυσικό φράγμα προς τον οικισμό, σημείο το οποίο δεν είναι άμεσα ορατό ούτε από το μουσείο ούτε από τον αρχαιολογικό, αλλά είναι εύκολα προσβάσιμο μέσω της επέκτασης της διαδρομής που ήδη υπάρχει

6. Συνεδριακό κέντρο: Προτείνεται επίσης ένα μικρό συνεδριακό κέντρο, με αφορμή τις πολλαπλές πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εκδηλώσεις που διοργανώνονται εντός του αρχαιολογικού χώρου αλλά και της πλούσιας πολιτιστικής δράσης που παρουσιάζουν όλοι σχεδόν οι οικισμοί της ευρύτερης περιοχής της Ιθώμης. Χωροθετείται εντός των τειχών δίπλα στη νότια πύλη της Πόλης, κοντά στον οικισμό Αρσινόη, ώστε να ενισχυθεί όσο και το Μαυρομάτι και να αποκτήσει την ίδια σημασία ως οικισμός που γειτνιάζει με τον αρχαιολογικό χώρο. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι έχει εγκριθεί η μελέτη χάραξης νέας οδού από την Αρσινόη έως το νότιο άκρο του αρχαιολογικού χώρου, καθώς μέχρι σήμερα η μόνη σύνδεση γίνεται μέσω του οικισμού Μαυρομάτι. Παρ' όλα αυτά δημιουργείται νέα σύνδεση από την κεντρική οδική αρτηρία προς το χώρο στάθμευσης του συνεδριακού, ο οποίος βρίσκεται εκτός των τειχών ώστε ο επισκέπτης να εισέρχεται πεζός στην πόλη από τη νότια πύλη όπως γινόταν και στην αρχαιότητα.

7. Νέα είσοδος στον αρχαιολογικό και δίκτυο διαδρομών: Ορίζεται νέο σημείο εισόδου στο χώρο στην περιοχή νότια του Θεάτρου και δίπλα από τη χάραξη του αρχαίου κύριου δρόμου της πόλης. Από το σημείο αυτό οι επισκέπτες μπορούν να έχουν καλύτερη αντίληψη της έκτασης και γεωμορφολογίας του χώρου και μπορούν πιο εύκολα να ακολουθήσουν σχεδόν την ίδια πορεία που είχε ακολουθήσει και ο περιηγητής Πausanias, που περιέγραψε την πόλη (να δει πρώτα το Ασκληπιείο, να κατηφορίσει προς το στάδιο και μετά να ανηφορήσει και να συναντήσει το θέατρο). Παράλληλα μελετήθηκε και ένα δίκτυο διαδρομών τόσο μέσα στο χώρο όσο και προς τις κύριες πύλες των τειχών: προς τη νότια πύλη αντί της Λακωνικής που δε σώζεται -> σύνδεση με το συνεδριακό κέντρο, προς την αρκαδική πύλη-> σύνδεση με νέο μουσείο και νέες διαδρομές που θα εξυπηρετούν τα οχήματα των αρχαιολόγων και των εργαζόμενων στο χώρο και διευκολύνουν τη σύνδεση με το χώρο παραλαβής των ευρημάτων. Όλες αυτές οι παρεμβάσεις συνδέονται μεταξύ τους και δημιουργούν ένα ενιαίο δίκτυο κινήσεων και λειτουργιών.

Σχέδιο συνολικής πρότασης

Βασικές Κατευθύνσεις

Επαναξιολόγηση κινήσεων μέσα στην Αρχαία Πόλη

Κύρια διαδρομή σύνδεσης Αρκαδικής-Νότιας Πύλης

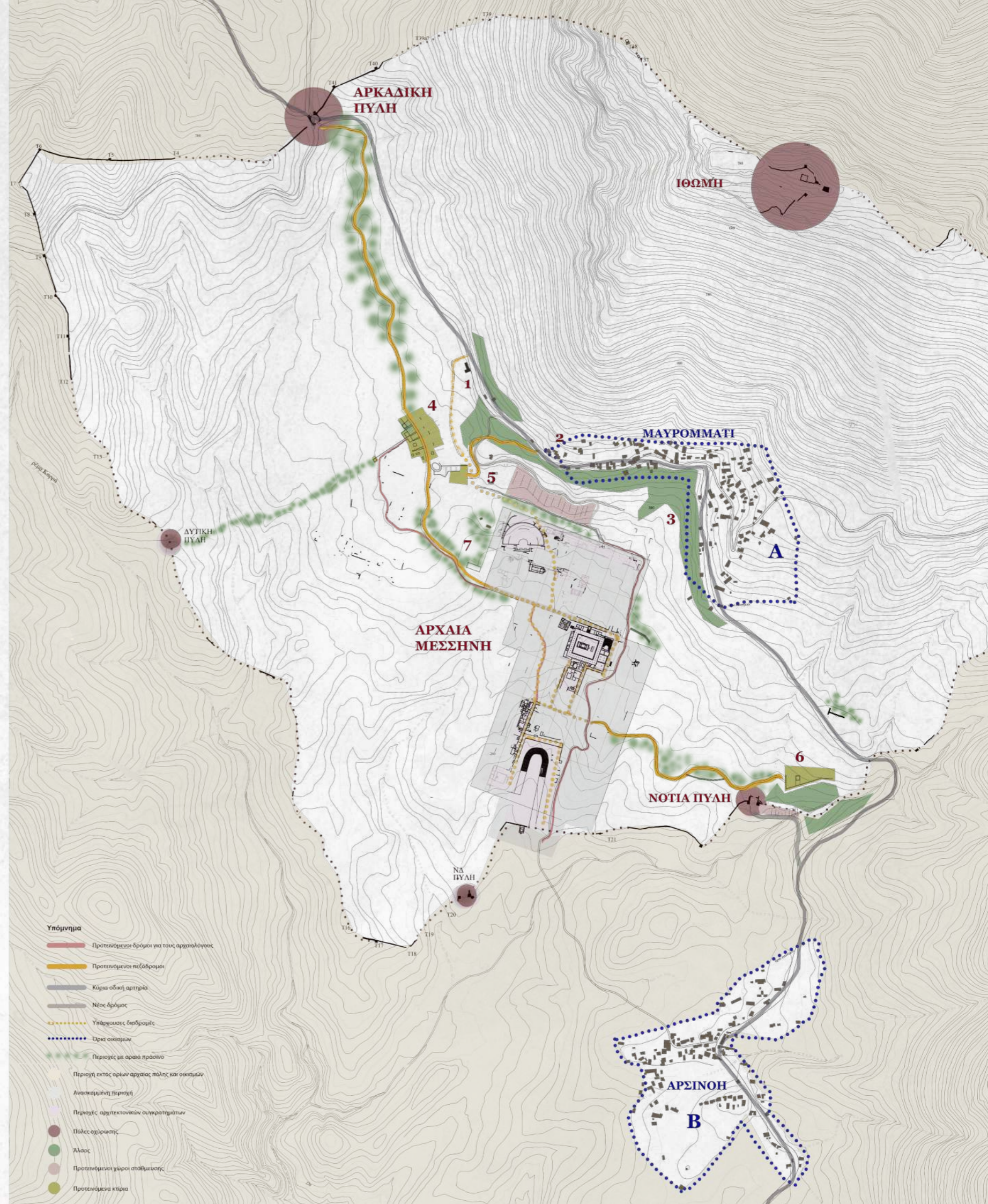
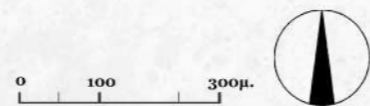
Αναβάθμιση προσφερόμενων υπηρεσιών

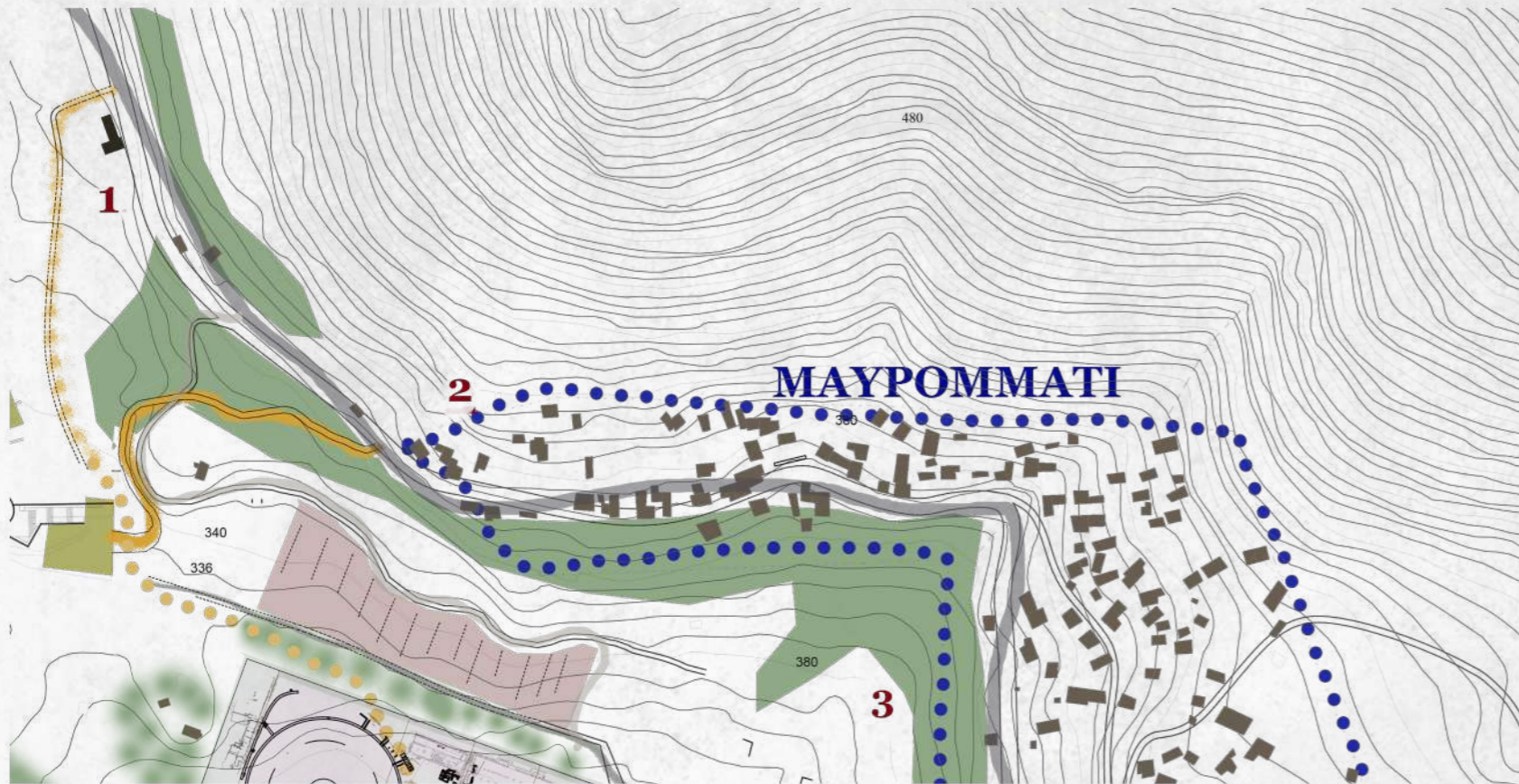
Δίκτυο πεζοδρόμων - δρόμων αρχαιολόγων

Ενίσχυση οικισμών

Ανεξάρτητη λειτουργία συνεδριακού κέντρου

Πύκνωση πρασίνου: προβολή αρχαιολογικού χώρου
Αραιό πράσινο: οπτικές φυγές προς τις βασικές πύλες

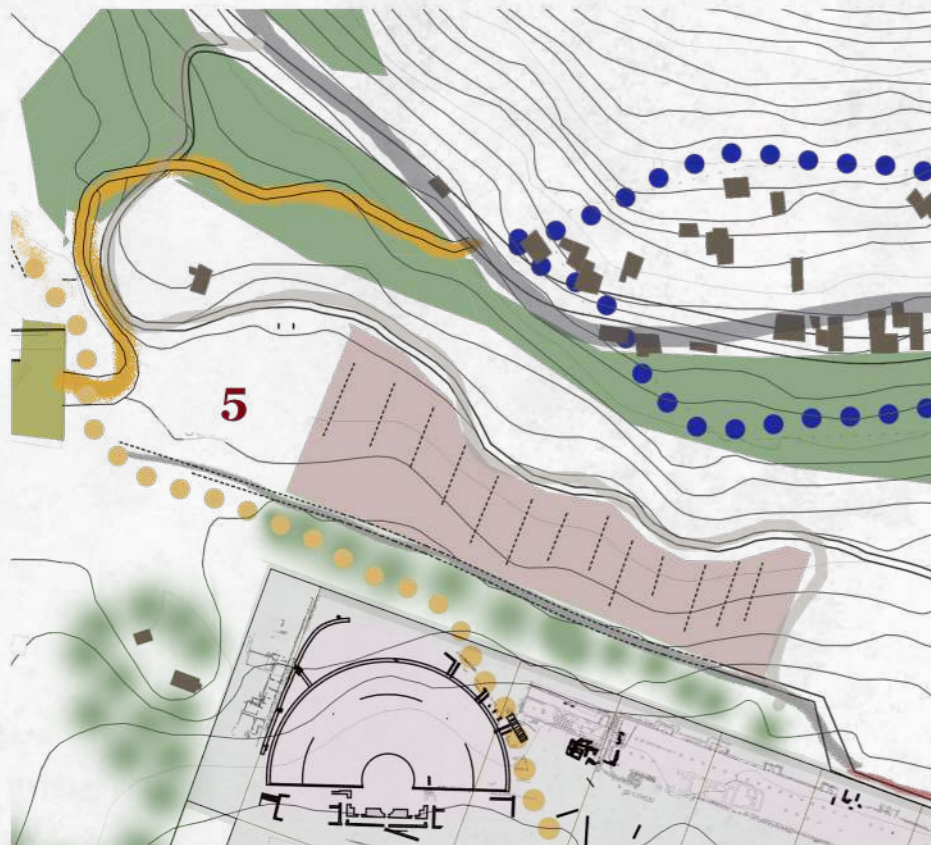

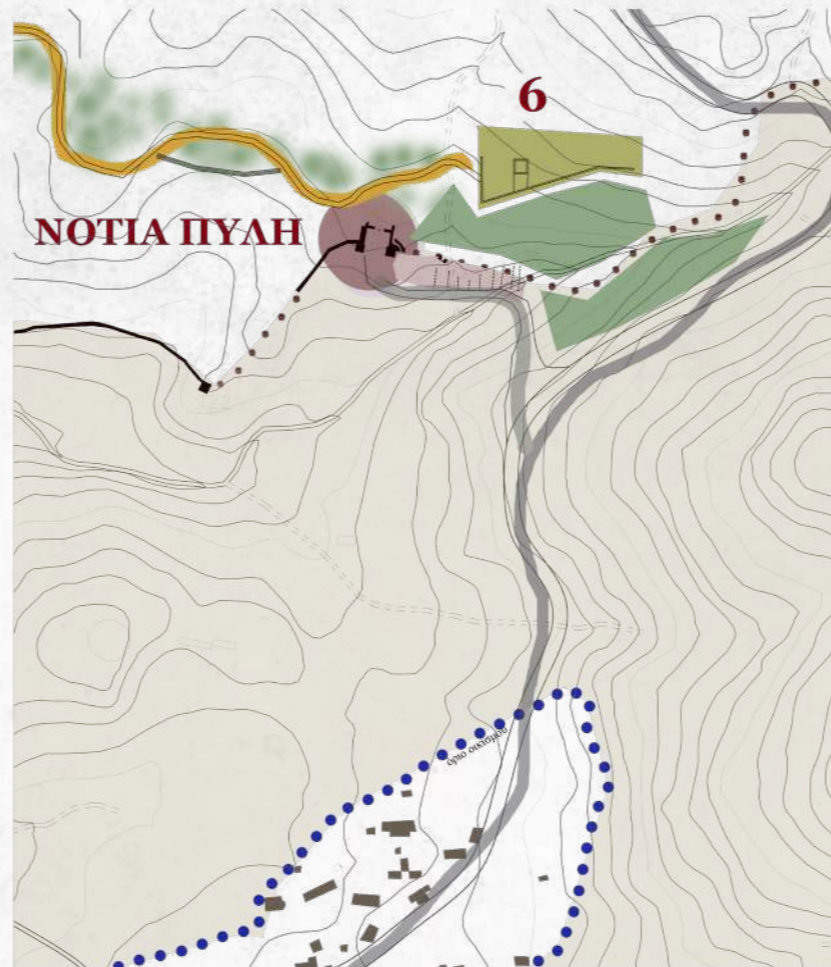
Μετατροπή λειτουργίας υπάρχοντος μουσείου Αξιοποίηση κενών κτιρίων οικισμών Πύκνωση άλσους

Νέο αρχαιολογικό μουσείο

Νέα θέση χώρου στάθμευσης

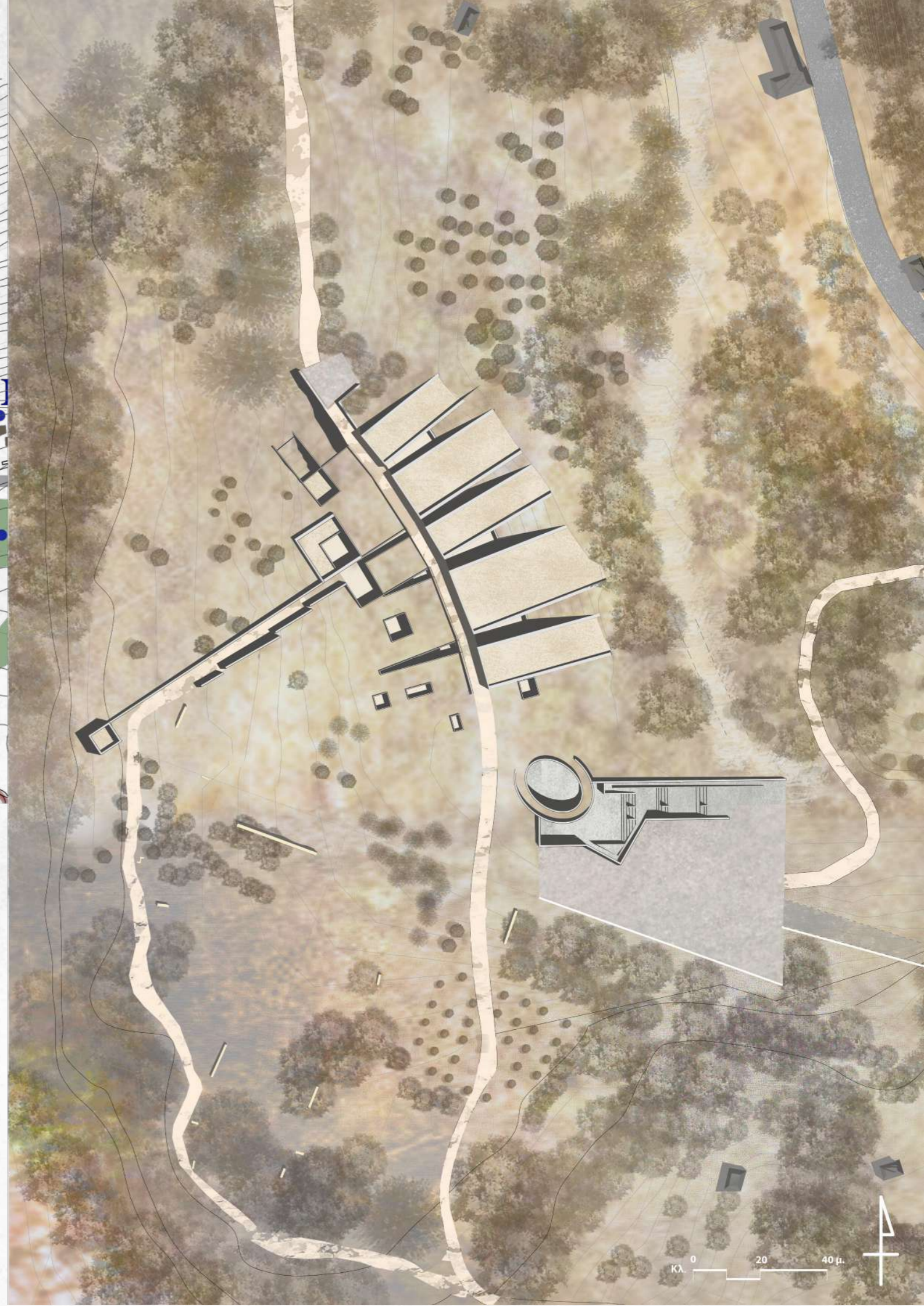
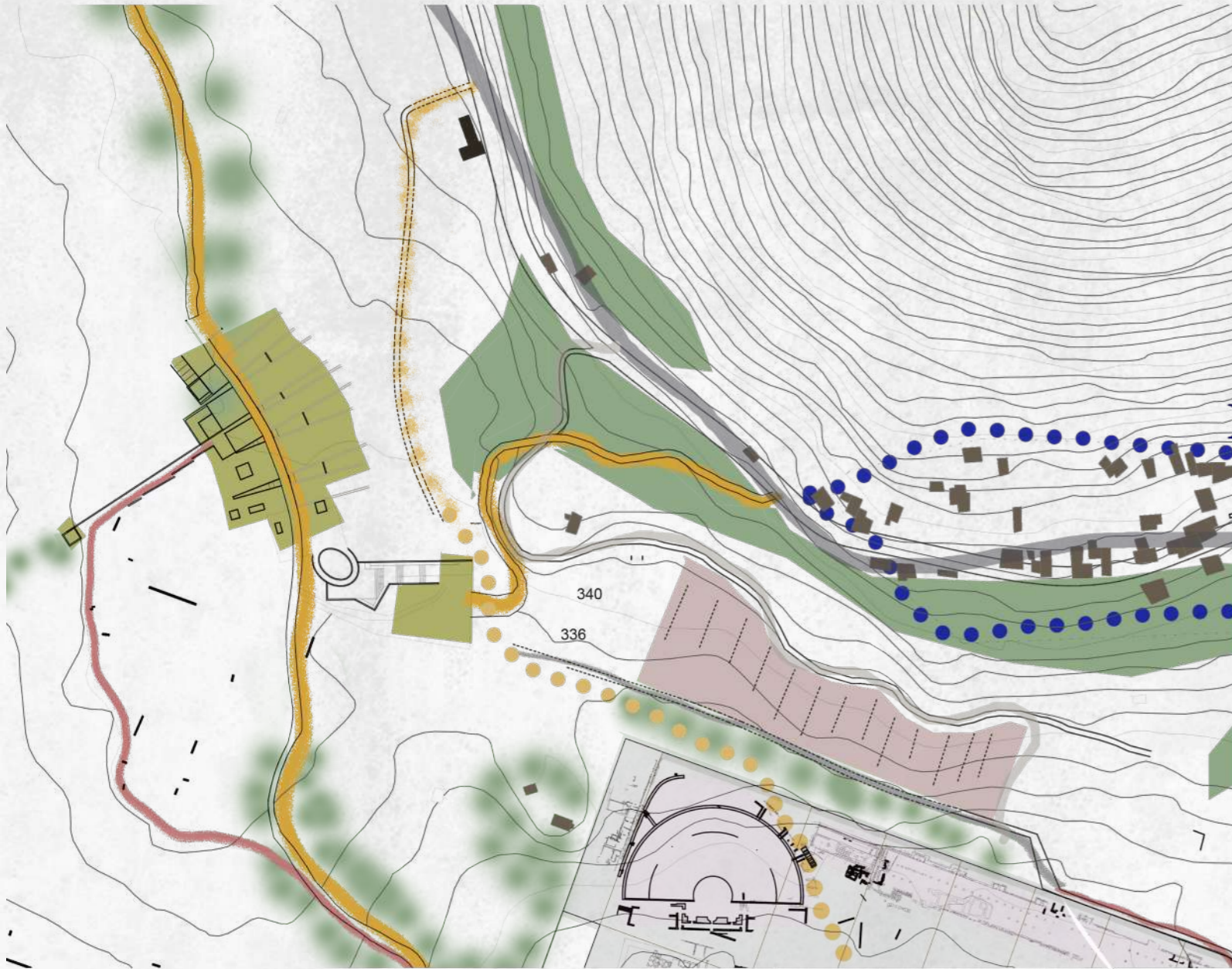

Μικρό συνεδριακό κέντρο

Νέα είσοδος στον αρχαιολογικό χώρο

Τοπογραφικό

Ανάλυση Σχεδίων του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου

Τοπογραφικό 1/500

Εστιάζοντας στο νέο αρχαιολογικό μουσείο, ύστερα από συζήτηση με τον κύριο Θέμελη και με βάση τον όγκο των ευρημάτων των ανασκαφών, υπολογίστηκαν χώροι έκθεσης περίπου 3000τμ και αποθηκευτικοί χώροι περίπου 2500, αποφασίσαμε να σχεδιάσουμε το μεγαλύτερο μέρος του υπόσκαφο, καθώς η έκταση αυτή ήταν πολύ μεγάλη για ένα κτίριο απόλυτα εμφανές. Η παρέμβαση θέλαμε να είναι διακριτική και όσο λιγότερο εμφανής γίνεται από το εξωτερικό περιβάλλον και να έχει υποστηρικτικό ρόλο προς τον αρχαιολογικό χώρο, όχι να τον επισκιάζει. Η πλατεία εισόδου σε αυτό βρίσκεται στο επίπεδο του φυσικού εδάφους και είναι το σημείο όπου συγκεντρώνονται όλες οι διαδρομές που προτείνονται. Η διαδρομή που οδηγεί προς την αρκαδική πύλη το διαπερνά και οι ενότητες που σχεδιάστηκαν κάθε μία από τις οποίες αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό συγκρότημα του αρχαιολογικού χώρου (θα αναλυθούν παρακάτω) και μια συγκεκριμένη διαδικασία εργασιών φαίνονται σαν να έχουν κρεμαστεί από αυτή, όπως τα μέλη ενός αρχαίου κοσμήματος κρέμονταν από μία λεπτή αλυσίδα που τα συνέδεε μεταξύ τους.

Κατόψεις

Η πλατεία εισόδου στο κτίριο βρίσκεται στο επίπεδο του φυσικού εδάφους και κατεβαίνοντας τη μνημειώδη σκάλα ο επισκέπτης καταλήγει στο βασικό επίπεδο του μουσείου. Περνώντας το χώρο της υποδοχής, βρίσκεται στην αρχή του κεντρικού διαδρόμου ο οποίος συμπίπτει με την εξωτερική διαδρομή που οδηγεί στην Αρκαδική πύλη και διαχωρίζει το χώρο σε δύο πτέρυγες: την έκθεση στη δεξιά πλευρά και την αναψυχή/εκπαίδευση στην αριστερή. Υπάρχουν 4 αίθουσες έκθεσης: θεάτρου, ιερών, αγωγής νέων, μικρών ενοτήτων και στο τέλος μία αίθουσα περιοδικών εκθέσεων, που ορίστηκαν ύστερα από μελέτη και ομαδοποίηση των ευρημάτων ανάλογα με την περιοχή στην οποία βρέθηκαν κατά την ανασκαφή και τις υποδείξεις του κύριου Θέμελη. Από την άλλη πλευρά υπάρχουν χώροι στάσης και σημεία θέασης των εργαστηρίων του κατώτερου επιπέδου, ώστε οι επισκέπτες να έχουν επαφή με όλη τη διαδικασία από την οποία περνούν τα εκθέματα μέχρι να καταλήξουν στην τελική τους θέση, αίθουσα πολυμέσων και προβολών και στο τέλος του διαδρόμου ένα μικρό αναψυκτήριο που εκτονώνεται σε έναν υπαίθριο εξωτερικό χώρο και διαθέτει ξεχωριστούς χώρους υγιεινής που βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδο. Στον εσωτερικό χώρο της υποδοχής βρίσκεται ένα μικρό κατάστημα και χώροι πληροφοριών και βεστιάριο, ενώ στον εξωτερικό χώρο υπάρχει ένα μικρό κυλικείο και μια δεύτερη είσοδος που αφορά τους εργαζόμενους και οδηγεί σε ένα μικρότερο χώρο υποδοχής που εξυπηρετεί το γραφείο του διευθυντή. Από εκεί γίνεται και η πρόσβαση προς το χαμηλότερο επίπεδο και τους υπόλοιπους εργασιακούς χώρους. Διακρίνεται και η εξωτερική διαδρομή για τους αρχαιολόγους που βρίσκεται επίσης στο χαμηλότερο επίπεδο.

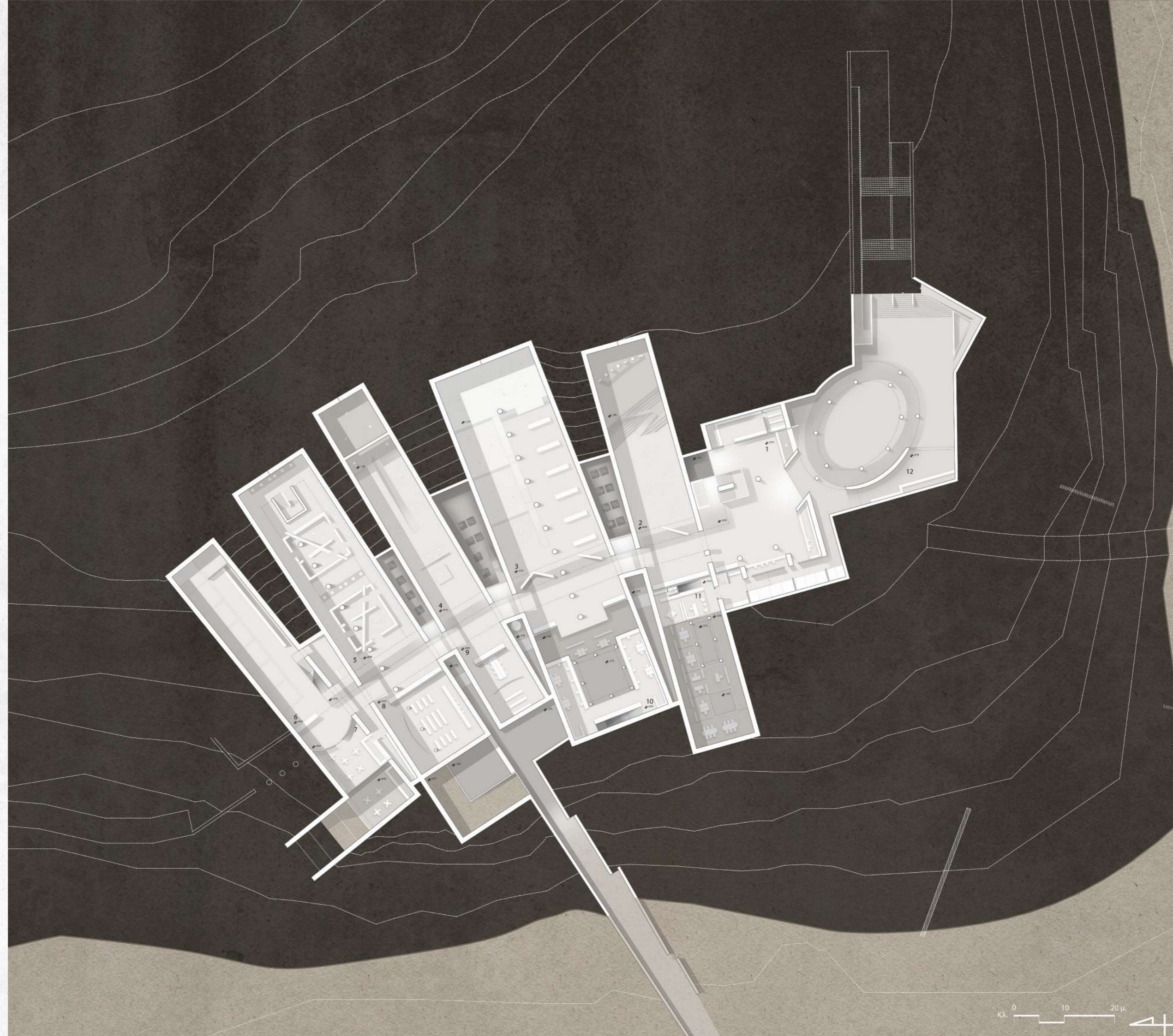
Κάθε ενότητα διαχωρίζεται από την άλλη μέσω μικρών αίθριων που συμβάλλουν στο φυσικό φωτισμό και αερισμό των χώρων ενώ μέσα στις αίθουσες ο φωτισμός είναι τεχνητός ώστε να αναδεικνύονται με τον καλύτερο τρόπο τα εκθέματα.

Στο δεύτερο επίπεδο ξεχωρίζει ο δευτερεύον διάδρομος-πατάρι, που διαπερνά όλες τις αίθουσες και δίνει την ευκαιρία στους επισκέπτες να κάνουν μια σύντομη ανασκόπηση ολόκληρης της έκθεσης από ψηλά αφού έχουν ήδη ολοκληρώσει την περιήγησή τους. Μπορούν να βρεθούν σε αυτόν είτε ανεβαίνοντας από το κλιμακοστάσιο της αίθουσας μικρών ενοτήτων αφού περιηγηθούν και στη δεύτερη στάθμη της και να καταλήξουν στο κεντρικό κλιμακοστάσιο στο χώρο της υποδοχής, είτε να ανεβούν από το κλιμακοστάσιο της αίθουσας περιοδικών εκθέσεων και να ακολουθήσουν αυτή τη διαδρομή.

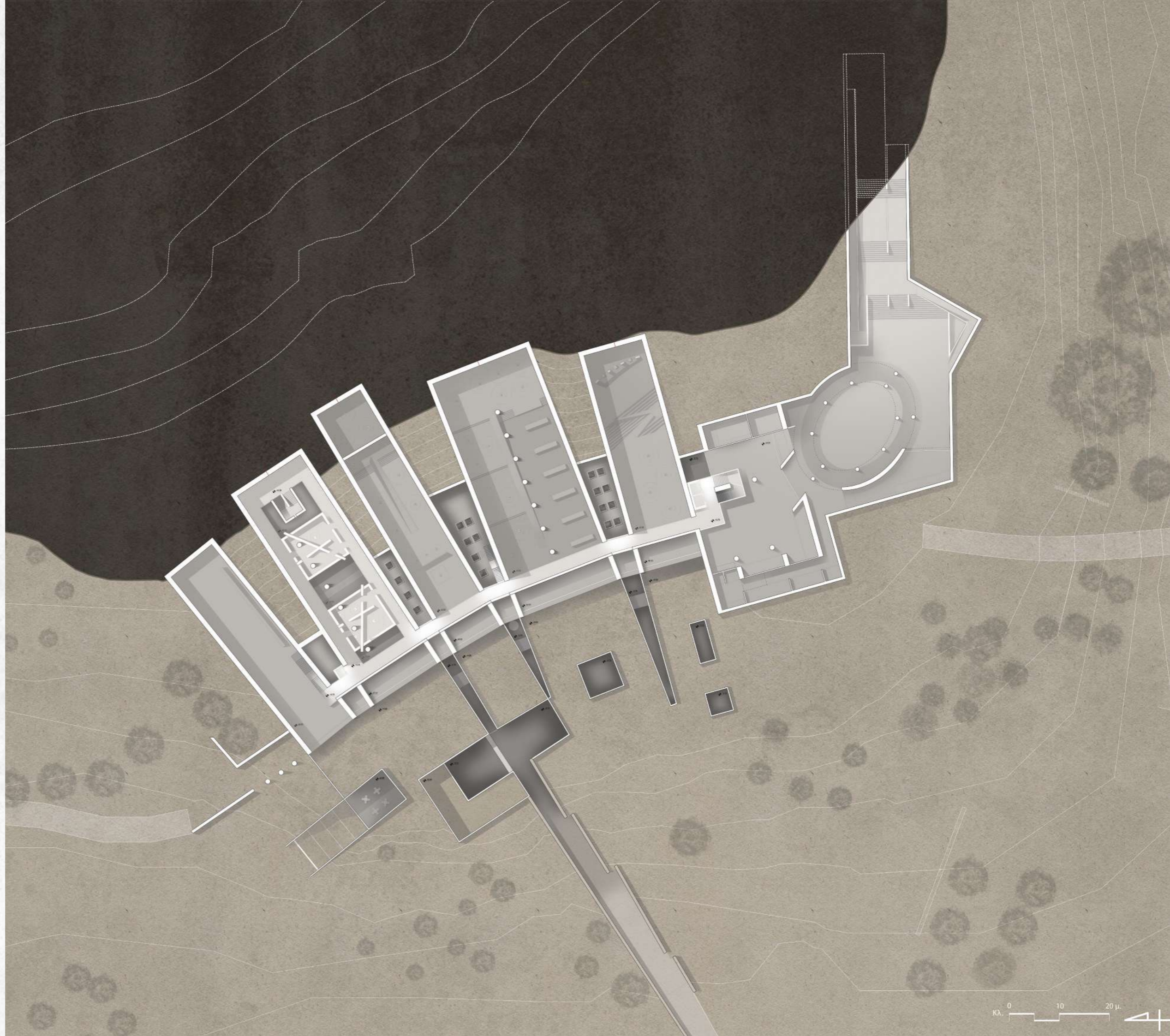
Αντίθετα με τα προηγούμενα, το χαμηλότερο επίπεδο έχει πιο ιδιωτικό χαρακτήρα και αναφέρεται κυρίως στους εργαζόμενους. Η μόνη λειτουργία που αφορά τους επισκέπτες είναι οι χώροι υγιεινής, που είναι προσβάσιμοι από το κεντρικό κλιμακοστάσιο της εισόδου. Ένα μικρό αίθριο φωτίζει φυσικά το χώρο του κλιμακοστασίου. Το κλιμακοστάσιο από το γραφείο του διευθυντή καταλήγει στους χώρους γραφείων και συσκέψεων των υπαλλήλων και μέσω ενός δευτερεύοντος διαδρόμου που ακολουθεί την πορεία του κεντρικού συνδέονται διαδοχικά με τα εργαστήρια επεξεργασίας των ευρημάτων ένα χώρο παραμονής προσωπικού και τον εσωτερικό χώρο παραλαβής των ευρημάτων. Στη δεξιά του κεντρικού διαδρόμου και κάτω από το χώρο έκθεσης υπάρχουν εκτενείς αποθήκες και στο τέλος του διαδρόμου χώρος Η/Μ. Η εξωτερική διαδρομή των αρχαιολόγων καταλήγει στον ημιυπαίθριο χώρο παραλαβής και συναρμολόγησης των ευρημάτων των ανασκαφών. Οι χώροι εργασίας φωτίζονται εκ των έσω μέσω αίθριων, όπως γινόταν και στις αρχαίες κατοικίες.

Κάτοψη στάθμης ±0.00

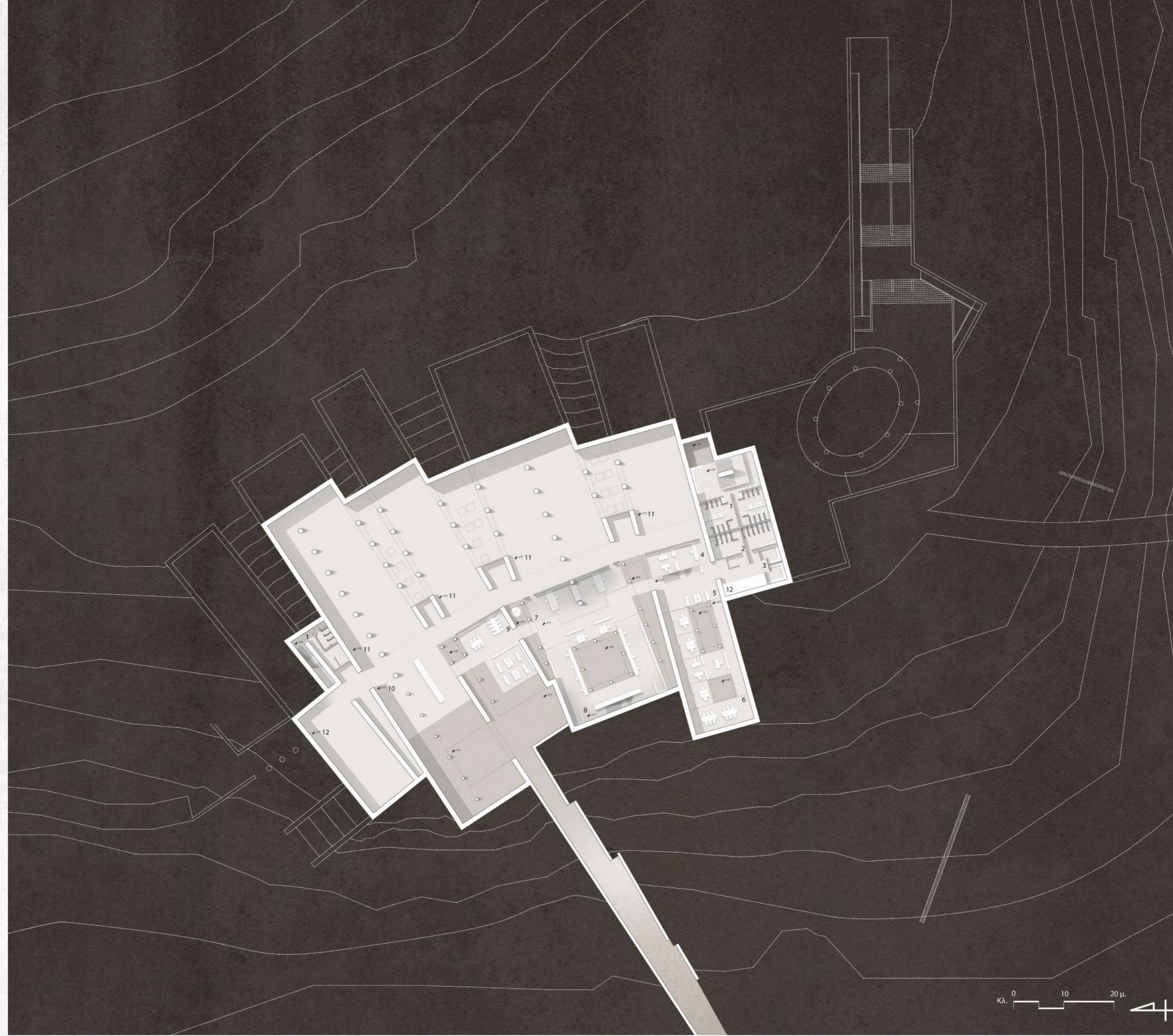
1. Υποδοχή - Εισητήρια - Γκαρνταρόμπα - Κατάστημα
2. Αίθουσα του Θεάτρου
3. Αίθουσα των Ιερών
4. Αίθουσα της Αγωγής των Νέων
5. Αίθουσα των Μικρών Ενοτήτων
6. Αίθουσα Περιοδικών Εκθέσεων
7. Αναψυκτήριο
8. Αίθουσα Προβολών 40 ατόμων
9. Αίθουσα Πολυμέσων
10. 2ος όροφος εργαστηρίων
11. Γραφείο Διευθυντή
12. Κυλικείο

Κάτοψη στάθμης +3.75

Κάτοψη στάθμης -3.75

Ανάλυση Σχεδίων του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου

Τομές

Η διάταξη των χώρων είναι εμφανής και στις τομές που έχουν γίνει διαδοχικά στους χώρους του μουσείου. Φαίνεται η εναλλαγή των σταθμών των αιθουσών έκθεσης των χώρων εργασίας και της εξωτερικής διαδρομής προς την αρκαδική πύλη που διαπερνά το μουσείο.

Αρχικά φαίνεται ο χώρος υποδοχής με το κατάστημα και το κεντρικό κλιμακοστάσιο που καταλήγει στους χώρους υγιεινής και η είσοδος των εργαζομένων

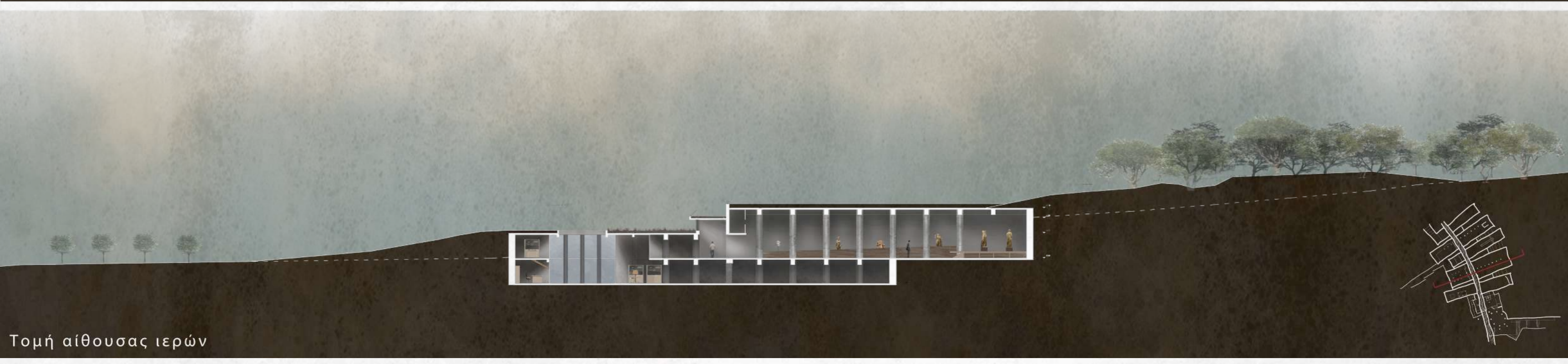
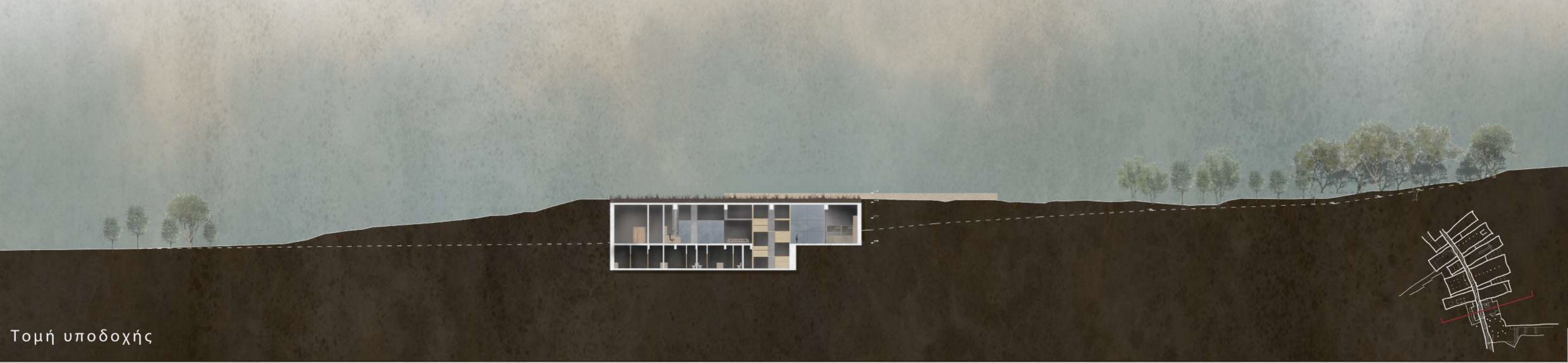
Στην τομή της αίθουσας θεάτρου ξεχωρίζει ο χώρος του γραφείου του διευθυντή και η διάταξη των υπόλοιπων γραφείων που φωτίζονται από το αίθριο καθώς και οι αποθήκες κάτω από την αίθουσα.

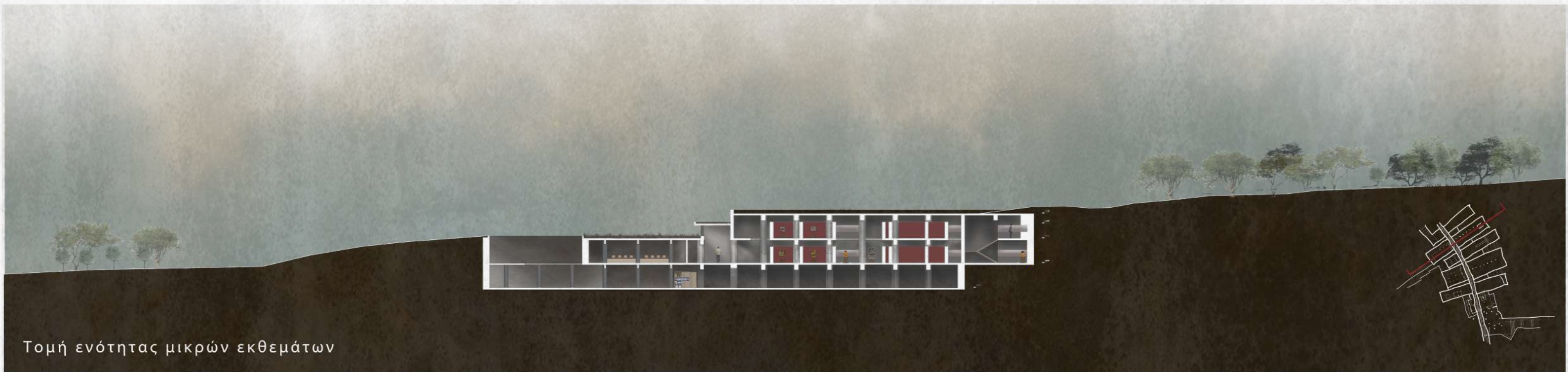
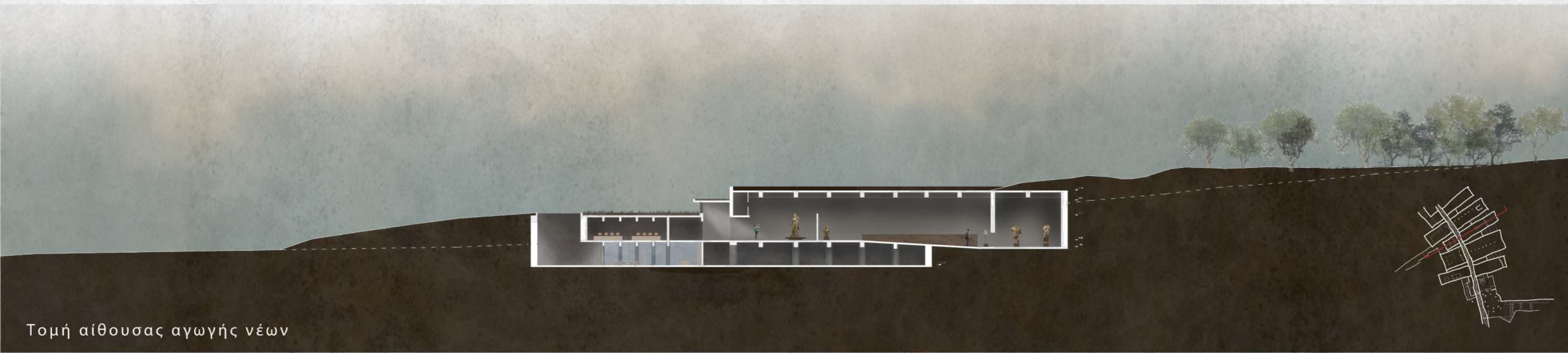
Στην τομή της αίθουσας των ιερών φαίνονται τα εργαστήρια που φωτίζονται με τον ίδιο τρόπο καθώς και το σημείο από το οποίο οι επισκέπτες μπορούν να δουν τις εργασίες που γίνονται σε αυτά.

Στην τομή στις αίθουσας αγωγής νέων ξεχωρίζει ο χώρος πολυμέσων και ο χώρος παραμονής του προσωπικού και οι αντίστοιχες αποθήκες στο κατώτερο επίπεδο.

Στην τομή των μικρών ενοτήτων διακρίνεται η διάταξη της αίθουσας σε δύο επίπεδα καθώς και η αίθουσα προβολών και χαμηλότερα ο εσωτερικός και εξωτερικός χώρος παραλαβής και συναρμολόγησης.

Στην τελευταία ενδεικτική τομή σε ένα αίθριο του μουσείου φαίνεται η εναλλαγή μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών χώρων. Η απότομη κλίση του εδάφους στο τέλος του αιθρίου διαμορφώνεται με αναβαθμούς (πεζούλες, λαχίδες, πεζούλια) ακολουθώντας την τοπική παραδοσιακή αρχιτεκτονική τοπίου ή διαμόρφωσης των καλλιεργείων σε πλαγιές λόφων.

Ανάλυση Σχεδίων του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου

Σχέδια Αιθουσών

Καταρχάς, πρέπει να τονίσουμε ότι η κάθε αίθουσα έχει τη δική της ιδιαίτερη μορφή εμπνευσμένη από τις ενότητες του αρχαιολογικού χώρου και προσαρμοσμένες στον τρόπο ανάδειξης των εκθεμάτων. Η συνδρομή και το υλικό του Κου Θέμελη ήταν εξαιρετικά χρήσιμα και βοηθητικά στην έρευνά μας αυτή

1. Ξεκινώντας για την αίθουσα του Θεάτρου, προσπαθήσαμε η αίθουσα αυτή να θυμίζει τη διαδρομή που κάνει ένας επισκέπτης που εισέρχεται σε ένα θέατρο και πηγαίνει προς τη θέση του. Τα κυριότερα εκθέματα της ενότητας αυτής βρίσκονταν στις κόγχες του σκηνικού οικοδομήματος. Για το λόγο αυτό δημιουργήσαμε έναν τοίχο με ανοίγματα που αναπαριστά τη σκηνή που έχει καμπυλωθεί, ενώ οι κερκίδες αναπαριστούνται από ένα καθιστικό με ακανόνιστα μεταξύ τους ευθύγραμμα σκαλοπάτια. Στην αίθουσα του θεάτρου έχει αποδοθεί αφαιρετικά η δομή του αρχαίου θεάτρου με αντιστροφή της καμπύλης του κοίλου και της ορθογωνικής διάταξης της σκηνής, δηλαδή και ο τοίχος με τα ανοίγματα που αναπαριστά τη σκηνή έχει καμπυλωθεί. Η επιλογή αυτή έγινε για να υπάρχει καλύτερη θέαση των εκθεμάτων κατά την είσοδο στην αίθουσα και επειδή τα κυριότερα εκθέματα της περιοχής του Θεάτρου εκτιμάται ότι βρίσκονταν σε κόγχες της σκηνής.

2. Αμέσως μετά η αίθουσα για τα Ιερά αφορά σε ευρήματα που βρέθηκαν στα περισσότερα Ιερά της αρχαίας πόλης. Εδώ βρίσκονται τα περισσότερα από τα έργα του Δαμοφώντα. Η αίθουσα των ιερών έχει εμφανή κιονοστοιχία, στοιχείο των περισσότερων αρχαίων ναών, και η εσωτερική διάταξη των προθηκών και των επιμέρους επιπέδων της τη διαχωρίζουν σε μικρότερους χώρους αναπαριστώντας τη δομή του Ασκληπιείου, καθώς ήταν το επιφανέστερο οικοδόμημα της πόλης, στο οποίο ο κεντρικός χώρος περιβαλλόταν από μικρότερα ιερά αφιερωμένα σε διάφορους θεούς. Στο τέλος της αίθουσας σχηματίζεται ένας μεγαλύτερος χώρος σε ψηλότερο επίπεδο από αυτό της εισόδου όπου τοποθετούνται τα 5 αγάλματα αφιερώματα κοριτσιών που βρέθηκαν στο χώρο του Ασκληπιείου και είναι ιδιαίτερα σημαντικά σύμφωνα με την άποψη του κύριου Θέμελη.

3. Ακολουθεί η αίθουσα της Αγωγής των Νέων: η αίθουσα αυτή αναφέρεται στο αρχιτεκτονικό συγκρότημα του Γυμνασίου, που περιλαμβάνει το Στάδιο, τις Στοές του Γυμνασίου και την Παλαιστρά και τα ταφικά τεμένη δίπλα από τη δυτική στοά. Σημαντικότερο έκθεμα είναι το άγαλμα του Ερμή που έχει τοποθετηθεί στο χώρο εισόδου μόνο του καθώς αποτελεί ίσως το πιο αξιοθαύμαστο από τα γλυπτά της Αρχαίας Μεσσήνης που έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα και το μεγαλύτερο σε μέγεθος. Το μακρόστενο σχήμα της αίθουσας δίνει την αίσθηση του Σταδίου και ακριβώς πίσω από τον τοίχο που λειτουργεί ως φόντο για το άγαλμα του Ερμή μια κατηφορική ράμπα οδηγεί προς ένα σκοτεινότερο επίπεδο. το δοκάρι που κατεβαίνει μέχρι ύψος οριακό για να περνάει κάποιος δημιουργεί μια χαμηλή είσοδο και σχηματίζει τον κατάλληλο χώρο για τα εκθέματα που τοποθετούνται, τα οποία βρέθηκαν μέσα στα τεμένη του Ηρακλή και του Ερμή.

4. Στο τέλος συναντάται η αίθουσα των μικρών ενοτήτων. Σε αντίθεση με τις προηγούμενες, η ενότητα αυτή δεν αναφέρεται σε δημόσια κτίρια, αλλά σε ιδιωτικά οικοδομήματα μικρότερης κλίμακας ή συγκεκριμένες έννοιες, όπως η οικονομία. Η αίθουσα αυτή είναι σχεδιασμένη κυρίως με προθήκες και βιτρίνες και μικρότερους χώρους έκθεσης που εμφανίζονται σαν ξεχωριστά κουτιά, αναπαριστώντας την ενότητα του αρχαιολογικού χώρου που εκπροσωπούν τα εκθέματα που τοποθετούνται μέσα σε αυτά. Διαμορφώνεται σε δύο όμοια σχεδόν επίπεδα και περιέχει κάποια γλυπτά που βρέθηκαν στη ρωμαϊκή έπαυλη δίπλα από το χώρο του Ασκληπιείου, κεραμικά, γυάλινα, οστέινα και μεταλλικά αντικείμενα καθημερινής χρήσης ή καλλωπισμού, ευρήματα από ταφικά μνημεία, επιγραφές με αναφορές σε γεγονότα πολέμων που επηρέασαν την αρχαία πόλη και νομίσματα.

Η Αίθουσα του Θεάτρου

Άγαμμα Ίσιδας Πελαγίας

Κορμός αγάλματος Ερμή

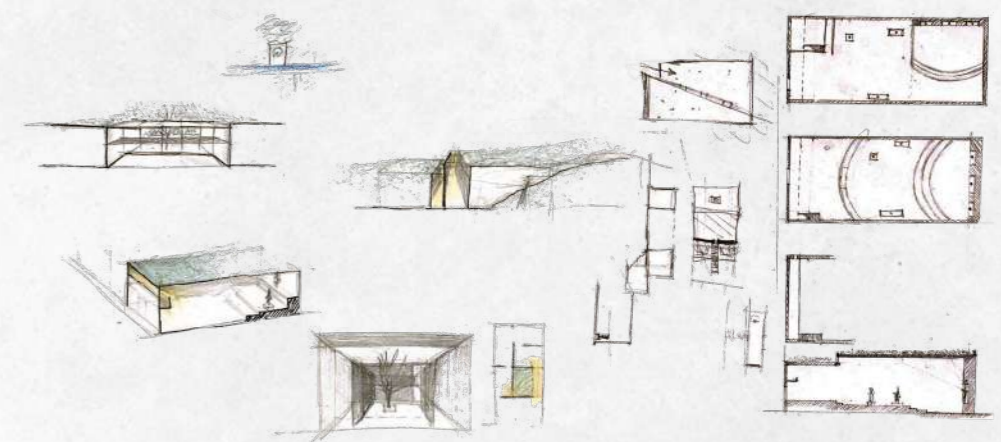
Ερμαϊκή Στήλη μέλους της οικογένειας των Σαιθιδών

Άγαμμα Κλαυδείας Φροντείνης, μέλους της οικογένειας των Σαιθιδών

Τα κυριότερα γλυπτά

Η Αίθουσα των Ιερών

Κορμός αγάλματος Ποδαλείριου

Κορμός αγάλματος Μαχάωνα

Κεφάλι αγάλματος Ηρακλή Θηβαίου

Κεφάλι αγάλματος Απόλλωνα

Εκαταίο Αρτέμιδος

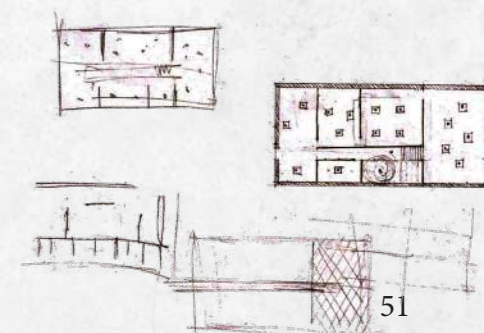
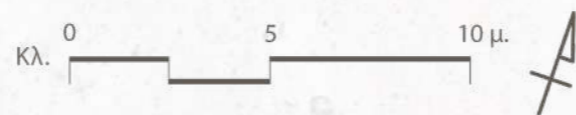
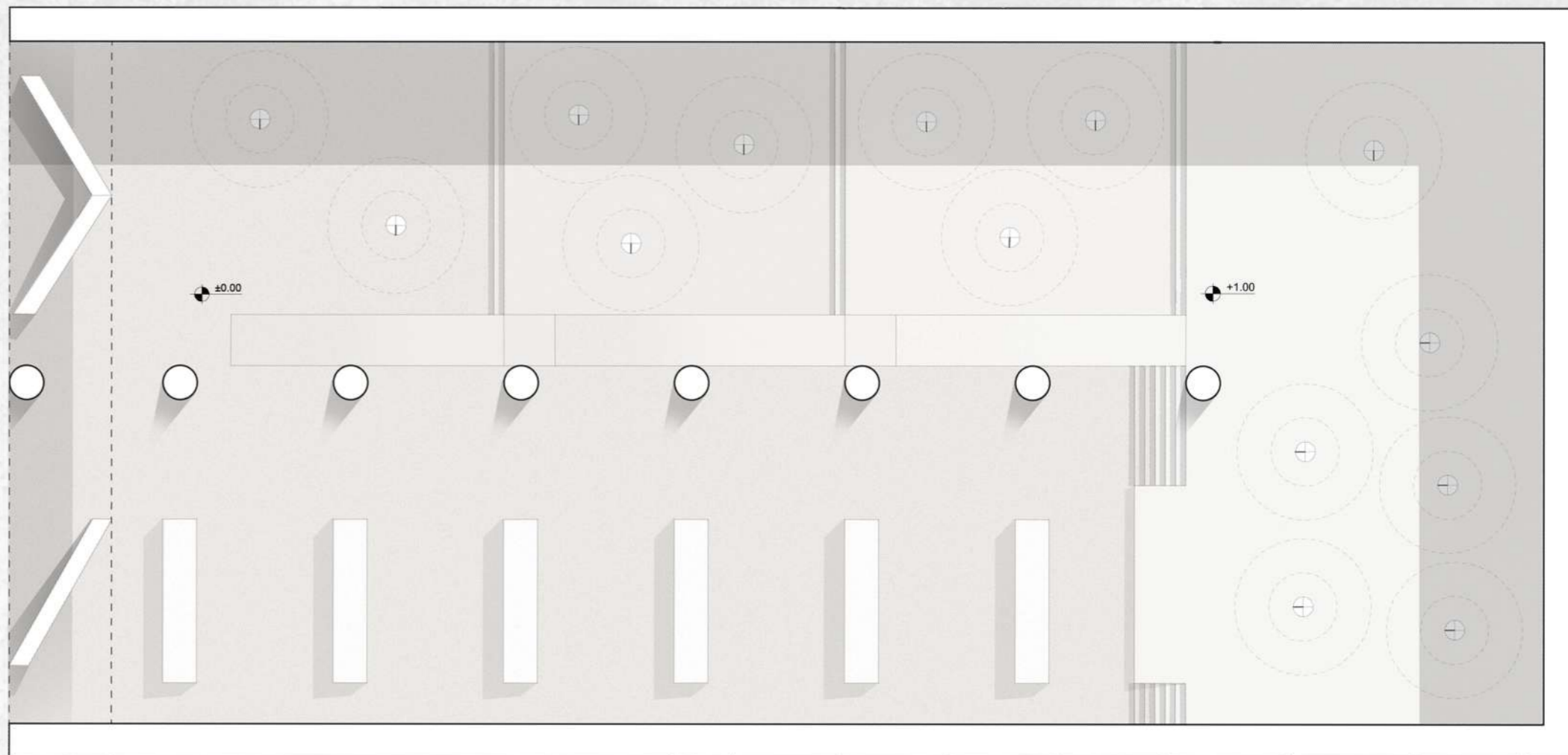

Αγαλμα πελοφόρου Ιέρειας της Αρτέμιδος

Αγαλμα Ιέρειας της Αρτέμιδος

Τα κυριότερα γλυπτά

Η Αίθουσα της Αγωγής των Νέων

Άγαλμα Ερμή

Άγαλμα ιματιοφόρου Νικήρατου Τιβερίου Κλαυδίου Θέωνος

Κορμός αγάλματος Δορυφόρου του Πολύκλειτου

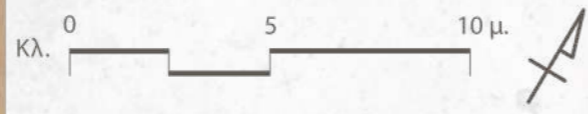
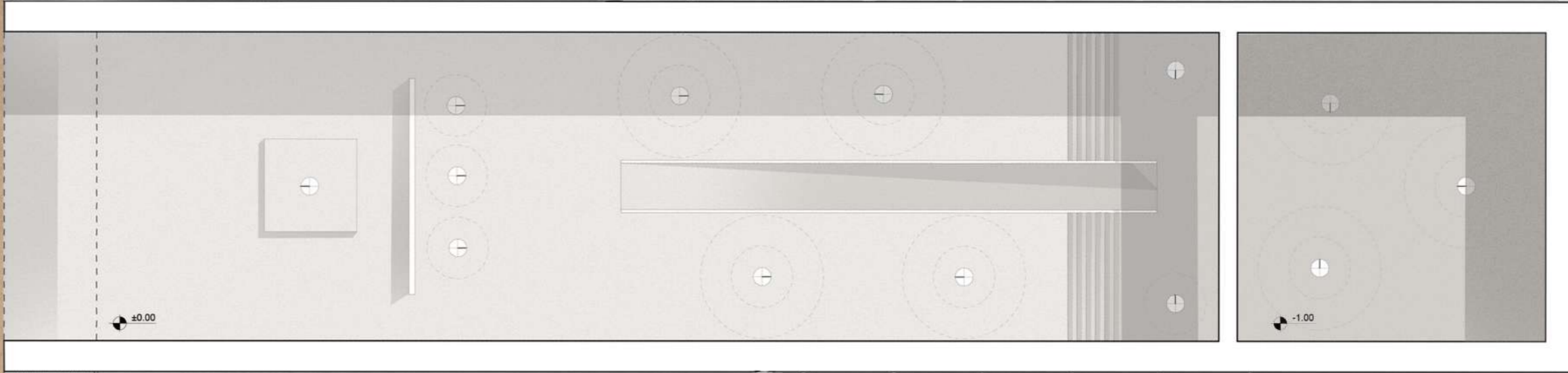

Ερμαϊκή Στήλη Ηρακλή

Σύμπλεγμα Λιονταριού και Ελαφιού

Τα κυριότερα γλυπτά

Η Αίθουσα των Μικρών Ενοτήτων

Άγαμα Αρτέμιδος Λαφρίας

Άγαμα Αυτοκράτορα

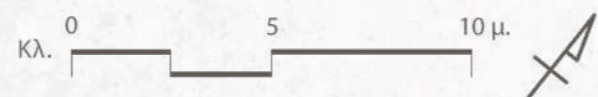
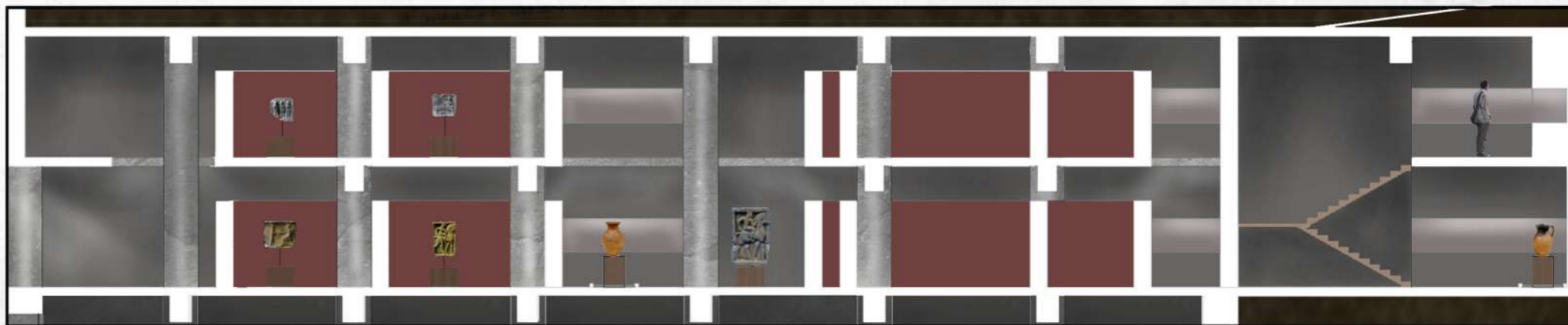
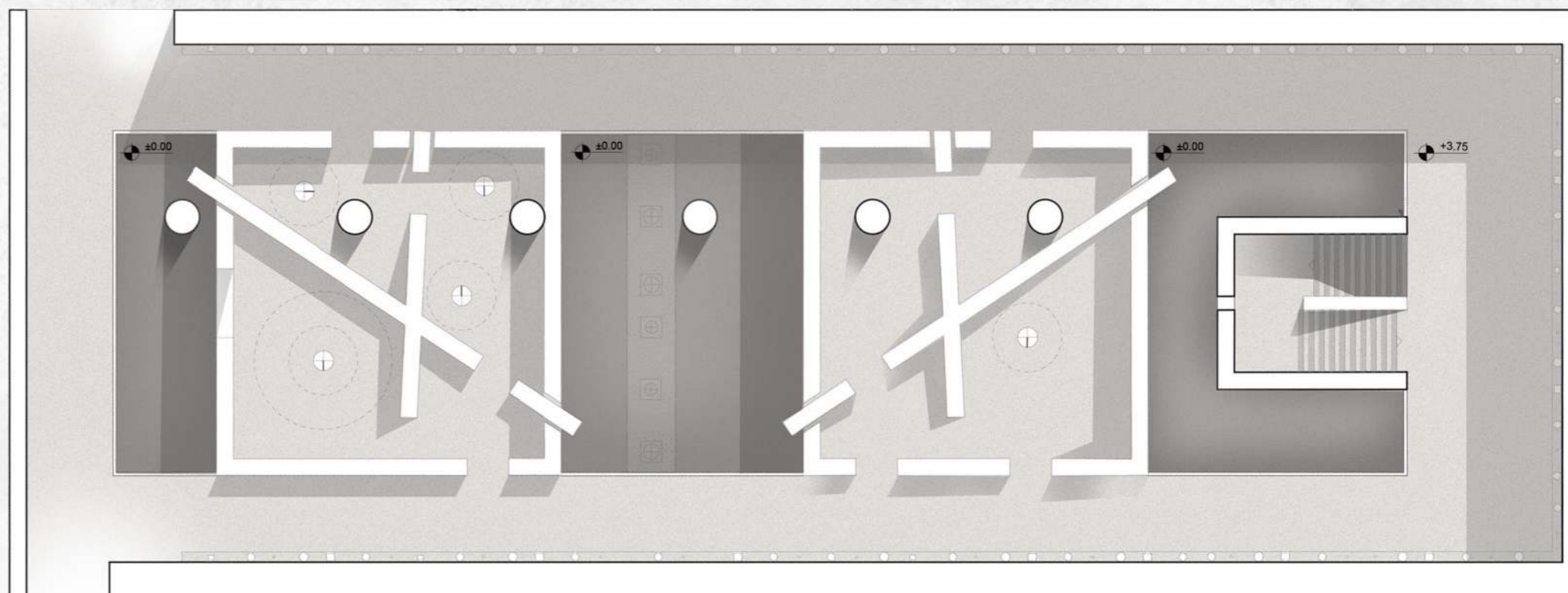
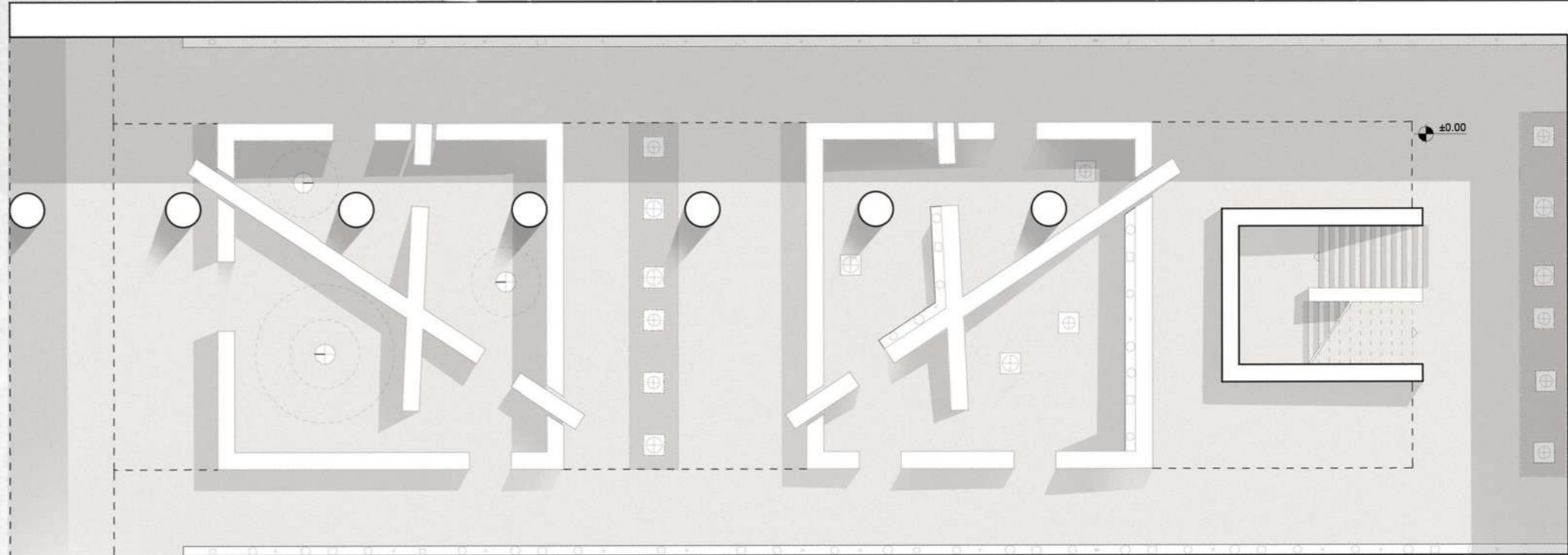

Κεφάλι αγάλματος Ερμή

Μικρότερα ευρήματα

Τα κυριότερα ευρήματα

Άποψη του μουσείου απο το πλάτωμα εισόδου

Απόψεις χώρου υποδοχής

Άποψη του μουσείου απο τα δυτικά

Βιβλιογραφία

- Αραβαντινός Β. (2010), Το αρχαιολογικό μουσείο Θηβών, Αθήνα, Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Λάτση
- Βαλαβάνης, Δ. (2005) Άλλες εποχές: καιροί, ήθη, άνθρωποι στη Μεσσήνη, Μεσσηνία. Καλαμάτα-Ι. Δεσποτόπουλος (1997), Η ιδεολογική δομή των πόλεων, Μετάφραση: Κ. Σερράος, Αθήνα, Εκδόσεις Ε.Μ.Π.
- Βαλαβάνης Π. (2017), Ιερά και Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα, Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ
- Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (2010), Αθήνα, Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ
- Η μουσειολογία τον 21ο αι. (2001), Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Εντευκτήριο
- Θέμελης Π. (2018), Αρχαία μεσσήνη, Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ
- Θέμελης Π. (1998), Αρχαία Μεσσήνη, ο χώρος και τα μνημεία, Αθήνα, Ειδική Έκδοση Περιφέρειας Πελοποννήσου
- Θέμελης Π. (2010), Μεσσηνιακή κοινωνία και οικονομία, Αθήνα, Εκδόσεις Μίλητος
- Καλτσάς Ν. (2010), Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα, Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ. (2011), Το αρχαιολογικό μουσείο Πέλλας, Αθήνα, Εκδόσεις Ολκός
- Μάντζιου Ε. (2000), Μουσείο Τέχνης: προσδιορισμός των αρχιτεκτονικών μεταβλητών που επηρεάζουν την προετοιμασία του θεατή για την επικοινωνία με το έργο τέχνης, Αθήνα
- Μάντζιου Ε. (2015), Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός δημόσιου συγκροτήματος, Αθήνα, Εκδόσεις Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών
- Μπούρας Χ. (1999), Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, Πρώτος τόμος, Αθήνα, Εκδόσεις Συμμετρία
- Παλαγιά Ό. (2019), Handbook of Greek Sculpture, De Gruyter
- Παπαχατζής Ν. (2004), Πausanίου Μεσσηνιακά-Ηλιακά III - Πausanίου Ελλάδος Περιήγησις, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών
- Ρεμπάκος Γ. (1935), Μεσσήνιοι και Μεσσηνία: μικρά ιστορικοκοινωνική μελέτη, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Και Α. Παπανικολάου
- Σταυρίδης Σ. (2006), Μνήμη και εμπειρία του χώρου, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Τζώνος Π. (2013), Μουσείο και μουσειακή έκθεση: θεωρία και πρακτική, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Εντευκτήριο
- Τζώρτζη Κ. (2013), Ο χώρος στο μουσείο: η αρχιτεκτονική συναντά τη μουσειολογία, Αθήνα, Εκδόσεις Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς
- Φωκά Ι., Π. Βαλαβάνης Π. (1999), Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία, Αθήνα. Εκδόσεις Κέδρος
- Watkins D. (2009), Ιστορία της Δυτικής Αρχιτεκτονικής, Μετάφραση: Κώστας Κουρεμένος, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Weil S.E. (1995), A cabinet of curiosities: inquiries into museums and their prospects, Washington, Εκδόσεις London: Smithsonian Institution

- Αναπτυξιακή Μεσσηνίας - Ε. Κλαμπατσέα (2010), Δήμος Ιθώμης Νομού Μεσσηνίας "Σχέδιο χωρικής και οικιστικής οργάνωσης ανοικτών πόλεων (ΣΧΟΟΑΠ) Δήμου Ιθώμης , Α' φάση: ανάλυση-Διάγνωση-Προοπτικές
- Ηλιοπούλου Φ. (2014), Διδακτορική Διατριβή: Η προσέγγιση του τοπίου κατά την Ελληνιστική Περίοδο με παράδειγμα την Αρχαία Μεσσήνη, Αθήνα, Κεντρική Βιβλιοθήκη Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου-
- Συλλογικό έργο (2010), Μεσσηνία: τόπος-χρόνος-άνθρωποι
- Θέμελης Π., Αρχαία Μεσσήνη: Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο
- Μπίλης Θ. (2013), Αρχαία Μεσσήνη: Τμηματική στέγαση Βόρειας και Ανατολικής Στοάς Γυμνασίου, Αθήνα
- Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος - Διεύθυνση Χωροταξίας (2002), Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Πελοποννήσου

- Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε., Διοικητικές Μεταβολές Δήμων και Κοινοτήτων, διαθέσιμο από: https://www.eetaa.gr/index.php?tag=dkmet_details&id=93
- Ελληνική Στατιστική Αρχή, Πίνακας αποτελεσμάτων Μόνιμου Πληθυσμού, διαθέσιμο από: [https://www.statistics.gr/2011-census-pop-hous-Παπαδοπούλου Ολ. \(2016\), Επισκόπηση της πρόσφατης νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας σε ζητήματα προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος \[online\], διαθέσιμο από: https://nomosphysis.org.gr/14661/episkopisi-tis-prosfatis-nomologias-toy-symvolylioy-tis-epikrate-ias-se-zitimata-prostasias-toy-politistikoy-perivallontos](https://www.statistics.gr/2011-census-pop-hous-Παπαδοπούλου Ολ. (2016), Επισκόπηση της πρόσφατης νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας σε ζητήματα προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος [online], διαθέσιμο από: https://nomosphysis.org.gr/14661/episkopisi-tis-prosfatis-nomologias-toy-symvolylioy-tis-epikrate-ias-se-zitimata-prostasias-toy-politistikoy-perivallontos)
- buk.gr, Μαυρομμάτι, διαθέσιμο από: <https://buk.gr/el/poli-perioxi/mayrommati-1>
- Terrabook, Μαυρομμάτι Μεσσηνίας, διαθέσιμο από: <https://greece.terrabook.com/el/messinia/page/mavrommati-messinis/-Messinia mobi, Μαυρομμάτι, διαθέσιμο από: https://messinia.mobi/el/article/po-leis-kai-xoria-tis-messinias/mauromati/515>
- Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2012), Οικισμός Μαυρομματίου Ιθώμης, διαθέσιμο από: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=19767
- Corine land cover, <https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover>
- <https://www.openstreetmap.org>
- <https://www.openstreetmap.org>

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Θέμελης Π., Αρχείο Εταιρείας Μεσσηνιακών Αρχαιολογικών Σπουδών
- Θέμελης Π., Αρχαία Μεσσήνη: Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο-Θ. Μπίλης (2013), Αρχαία Μεσσήνη: Τμηματική στέγαση Βόρειας και Ανατολικής Στοάς Γυμνασίου, Αθήνα
- Προσωπικό αρχείο
- Αναπτυξιακή Μεσσηνίας - Ε. Κλαμπατσέα (2010), Δήμος Ιθώμης Νομού Μεσσηνίας "Σχέδιο χωρικής και οικιστικής οργάνωσης ανοικτών πόλεων (ΣΧΟΟΑΠ) Δήμου Ιθώμης , Α' φάση: ανάλυση-Διάγνωση-Προοπτικές